

19. Yüzyıldan Günümüze Türkiye'ye Yapılan Göçler, Göçmenlik ve Sosyal Uyum

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ BAŞKANLIĞI
1983

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

19. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'YE YAPILAN GÖÇLER, GÖÇMENLİK VE SOSYAL UYUM

Editör
Zehra ASLAN

Ankara, 2022

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre bu eserin bütün yayın, tercüme ve iktibas hakları **Atatürk Araştırma Merkezi**'ne aittir.

İnceleyenler : Doç. Dr. Nurten ÇETİN
Dr. Öğr. Üyesi Bekir GÜZEL

Yay. Haz. : Uzm. Duygu TÜRKER ÇELİK
Grafik Tasarım : Selen KUYUCU

KİTAP SATIŞ : **ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ**
Mağaza : Bayındır 1 Sok. Nu: 24/6 Kızılay/ANKARA
Kurum : Ziyabey Cad. Nu: 19 Balgat-Çankaya/ANKARA
Tel : 009 (0312) 285 65 11
Belgegeçer : 009 (0312) 285 65 73
web : http://www.atam.gov.tr
e-mağaza : emagaza-atam.ayk.gov.tr

ISBN : 978-975-17-5359-5
YAYIN NO : 531

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR XII

SUNUŞ (Prof. Dr. Hüseyin KARAMAN) XVII

EDİTÖRDEN XIX

GİRİŞ

GENEL HATLARIYLA 19. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE GÖÇ, GÖÇMENLİK VE İSKÂN

Prof. Dr. Zehra ASLAN 1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TARİHSEL SÜREÇTE GÖÇ

1.1. AZERBAYCANLILARIN OSMANLI İMPARATORLUĞU'NA GÖÇÜNDEKİ YERİ ÜZERİNE (XIX-XX. Yüzyılın Başları)
Araştırmacı Narmin KHANMAMMADOVA 13

1.1.1. Edirne Antlaşması'na Kadar Azerbaycan'dan Yapılan Göçler 13

1.1.2. Edirne Antlaşması Kırım Savaşı Arasında Yapılan Göçler 16

1.1.3. Kırım Savaşı'ndan Sonra Yapılan Göçler 17

1.2. AZERBAYCAN'DAN AMASYA'YA GÖÇ VE NEDENLERİ
Öğr. Gör. Feride MİRİŞOVA 22

1.2.1. Türk Destan ve Eserlerinde Göç 22

1.2.2. Azerbaycan'dan Anadolu'ya Yapılan Göçler 24

1.2.3. Amasya'ya Yapılan İlk Göçler 26

1.2.3.1. Siraceddin Şirvani ve Amasya 28

1.2.3.2. Mir Hamza Nigari ve Amasya 29

1.2.3.3. Mahmud Efendi ve Amasya 30

1.2.4. Azerbaycan'dan Türkiye'ye Göçlerin Etkileri 31

1.3. BULGARİSTAN GÖÇLERİ SONRASI TROYA ÇEVRESİNDE KURULAN YENİ KÖYLER VE YERLEŞİK (MANAV) KÖYLERLE YAŞANAN SORUNLAR
Fecri POLAT 35

1.3.1. Balkanlar ve Troya 35

1.3.2. Troya ve Çevresine 19. Yüzyılda Yaşanan Göçler 38

1.3.3. 20. Yüzyılın Başında Yaşanan Göçler 48

1.3.4. 20. Yüzyılın Ortalarında Yaşanan Göçler 51

1.4. MÜBADİL RUMLARLA BİRLİKTE MUĞLA'DAN GİDEN DEĞERLER
Prof. Dr. Mehmet TEMEL 62

1.4.1. Farklı Dönemlerden İki Örnek 62

1.4.2. Muğla'daki Mübadil Rumların Yanlarında Götürdükleri Değerler 63

1.4.3. Yunanistan'a Giden Rumlardan Yararlanma Düşüncesi 67

1.5. 1908'DEN 1935 YILINA KADAR BULGARİSTAN'DAKİ SİYASİ HAYATIN BULGARİSTAN TÜRKLERİNE ETKİLERİ VE 1930-1935 YILLARI ARASINDA BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE SIĞINAN BAZI MÜSLÜMAN TÜRKLERİN BİLGİLERİ
Uğur YILMAZ 73

1.5.1. Bulgar İsyanı Sonrasındaki Gelişmeler 73

1.5.2. "Bulgaristan Türkleri" Meselesinin Ortaya Çıkışı 75

1.5.3. Bulgaristan'daki Siyasi Hayatın Bulgaristan Türkleri Üzerindeki Etkileri (1919-1929)..... 77

1.5.4. Bulgaristan'daki Siyasi Hayatın Bulgaristan Türkleri Üzerindeki Etkileri (1930-1935)..... 79

1.5.5. Bulgaristan'dan Türkiye'ye Yaşanan Göçler..... 81

1.5.6. Türkiye'ye Sığınan Bazı Bulgaristan Türklerinin Bilgileri..... 82

1.6. SERBIAN COMMUNITY IN ISTANBUL IN THE PERIOD BETWEEN THE TWO WORLD WARS (1918-1941)
Prof. Dr. Vladan VİRİYEVİÇ..... 89

1.6.1. The Serbian Community During the 19th and the Beginning of the 20th Century in Turkey..... 89

1.6.2. The Serbian Community in Istanbul During the 1920s and 1930s - a Decades of Temptations and Challenges..... 92

1.6.3. Educational, Cultural and Religious Circumstances of "Istanbul Serbs"..... 95

1.7. TÜRKLERİN VARDAR MAKEDONYASI VE KOSOVA'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇÜ (1912-1971)
Prof. Dr. Recep ŞKRİYEL..... 103

1.7.1. Türklerin "Güney Sırbistan'dan" Göçü..... 104

1.7.2. Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı İçinde Türk ve Diğer Müslüman Halklarının Durumu..... 106

1.7.3. 1953-1971 Yılları Arasında Türklerin Göçü.....112

1.8. 1949 SONRASI DOĞU TÜRKİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇLER VE TÜRKİYE'DE GÖÇMENLERİN DURUMU
Doç. Dr. Ömer KUL..... 120

1.8.1. 1949 Büyük Göçü..... 120

1.8.2. 1965 ve 1967 Göçleri..... 129

1.8.3. 5 Temmuz 2009 Urumçi Olayları Sonrası Yaşanan Göçler..... 132

1.8.4. Çözüm Önerileri 138

1.9. GÖÇMEN VE MÜLTECİLER TÜRKİYE YARDIM BİRLİĞİNİN KURULUŞU VE FAALİYETLERİ
Prof. Dr. Yasemin DOĞANER 147

1.9.1. 1950-51 Göçünün Başlaması 147

1.9.2. Göçmen ve Mülteciler Yardım Birliğinin Kuruluşu.....149

1.9.3. Göçmenlere Yapılan Yardımlar (Aralık 1950-Nisan 1951).....153

1.9.3.1. Birliğe Yurt İçinden Yapılan Yardımlar..... 154

1.9.3.2. Yurt Dışından Gelen Yardımlar 162

1.9.4. 1951 Yılı Mayıs Ayından İtibaren Yapılan Faaliyetler 165

1.9.5. Bulgaristan'dan Gelen Göçmenlere ve Yapılan Yardımlara Genel Bir Bakış..... 168

1.10. BİR YEREL VE SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMASI: 19. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE ILICA KÖYÜNE (BALIKESİR İLİ BALYA İLÇESİ) YAPILAN GÖÇ VE GÖÇMENLER ÜZERİNE
Dr. Öğr. Üyesi İsmail OĞUZ-Öğr. Gör. Şükran OĞUZ 175

1.10.1. Ilıca'nın Tarihine Genel Bakış.....175

1.10.2. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) Öncesi Ilıca'da Göç ve Göçmenler.....179

1.10.3. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan (93 Harbi) Millî Mücadele'ye Ilıca'da Göç ve Göçmenler 183

1.10.4. Millî Mücadele Dönemi'nde Ilıca'daki Pomak Türkleri 191

1.10.5. Cumhuriyet Devri Ilıca'da Göç ve Göçmenler..... 193

1.11. GÖÇLERİN SONUCU OLARAK KÖYLERDE GELENEKSEL YAŞAMIN VE KÜLTÜRÜN DEĞİŞİMİ: KÜRTÜN ÖRNEĞİ
Prof. Dr. Osman KÖSE 206

1.11.1. Kürtün'den Göçler..... 206

1.11.1.1. Farklı Kentlere Göçler 208

1.11.1.2. Eğitim Amacıyla Göçler 209

1.11.1.3. Çevre İllere İşçi Göçü 210

1.11.1.4. Yurt Dışına İşçi Göçleri 211

1.11.2. Kürtün'de Sosyal Değişim 212

İKİNCİ BÖLÜM

2. SOSYOKÜLTÜREL VE EKONOMİK BOYUTUYLA GÖÇ

2.1. GERÇEĞİN KURGUSU: TÜRK ROMANINDA BALKAN SAVAŞLARI VE GÖÇ
Öğr. Gör. Dr. Emrah SEFEROĞLU 218

2.1.1. Türk Edebiyatında Anadolu Dışındaki Türkler ve Balkanlardaki Durum 218

2.1.2. Gerçekten Kurguya: Balkan Asimilasyonu - Zorunlu Göç 219

2.1.2.1. Akın Yolcuları 219

2.1.2.2. Güzel Hatice 223

2.1.2.3. Azap Toprakları 225

2.1.2.4. Bizim Diyar 226

2.1.2.5. Günbatımı 226

2.1.3. Beş Eserin Kurgusu 227

2.2. DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDE NÜFUS, GÖÇ, GERİ DÖNÜŞ VEYA ÜÇÜNCÜ SEÇENEĞİN İMKÂNI ÜZERİNE
Doç. Dr. Emin Yaşar DEMİRCİ 230

2.2.1. Tarihin Tanıklık Ettiği Büyük Göçler ve Teoriler 230

2.2.2. Araştırmanın Kapsamı ve Metodu 233

2.2.3. Doğu Karadeniz'de Coğrafya, Nüfus ve Göç 235

2.2.4. Neden Göç Ediyorlar? 237

2.2.4.1. Memlekete Geri Dönme 238
2.2.4.2. Göç Etme Düşüncesi 240
2.2.4.3. Yaşamak İstediği Yer 241
2.2.4.4. Yakınların Geri Dönmeleri 243
2.2.4.5. Üçüncü Durumun İmkânı Üzerine 244
2.2.5. Anketten Çıkan Sonuç, Değerlendirme ve Çözüm Önerileri 247
2.3. ON YIL ÖNCE ON YIL SONRA SURİYELİ VE AFGAN GÖÇMENLERE YÖNELİK "SÖZCÜ" VE "YENİ ŞAFAK" GAZETELERİ ÜZERİNDEN BİR KARŞILAŞTIRMA
Doç. Dr. Alper MUMYAKMAZ 254
2.3.1. Metodolojik Yaklaşım 254
2.3.2. Göç ve Arap Baharı 255
2.3.3. Suriyeli Göçmenlerin Hukuki Statüsü ve Durumları 257
2.3.3.1. Verilerle Suriyeli Göçmenler 260
2.3.3.2. 2011-2012 Yıllarında Suriye Haberleri 261
2.3.4. 2021 Yılı Afgan Göçü ve Afganistan Haberleri 263
2.3.5. Genel Bir Değerlendirme 266
2.4. 21. YÜZYIL'DA ORTA DOĞU'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇÜN ETKİLERİ: RİSKLER VE FIRSATLAR
Doç. Dr. Çağatay SARP 269
2.4.1. Uluslararası Göçlerin Seyri 269
2.4.2. Orta Doğu'dan Türkiye'ye İnsan Akışı 275
2.4.3. Göçle Gelene Dair 278
2.5. KAYSERİ-SAHABİYE MAHALLESİNİN 2010 SONRASI SOSYOKÜLTÜREL DÖNÜŞÜMÜ: KENT VE GÖÇ BAĞLAMINDA BİR ANALİZ
Melike MUTLU 294

2.5.1. Kayseri Kent Merkezinin Kentsel ve Sosyokültürel Dönüşümüne Kısa Bir Bakış..... 294

2.5.2. Sahabiye Mahallesi ve Değişen Yüzleri: Mahalleye İç ve Dış Göçler..... 296

2.5.3. Amaç ve Yöntem..... 299

2.5.4. Bulgular ve Tartışma..... 301

2.5.5. Göç, Mekânsal Kümelenme ve Görünür Hale Gelen Kentsel Çöküntü 302

2.5.6. Sahabiye Mahallesi'ndeki Dönüşümlerin Esnaflara Etkileri 306

2.5.7. Dayanışma, Çatışma ve Uyum Bağlamında Bir Analiz 315

2.6. ULUSLARARASI GÖÇ VE ULUSAŞIRILIĞIN GELECEĞİ: GÖÇMEN DÖVİZLERİ ÜZERİNDEN BİR İNCELEME
Arş. Gör. Fatih ÇELİK 319

2.6.1. Küreselleşme ve Uluslararası Göç 319

2.6.2. Uluslararası Göç ve Ulusaşırılık 322

2.6.3. Ulusaşırılık ve Göçmen Dövizleri İlişkisi..... 325

2.6.4. Ulusaşırılığın Geleceğine İlişkin Öngörüler 330

2.7. TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI, İŞ GÜCÜ DURUMU VE EĞİTİM DÜZEYİNİN İÇ GÖÇE ETKİSİ: İBBS DÜZEY 2 VERİLERİNE GÖRE PANEL VERİ SONUÇLARI
Prof. Dr. Seymur AĞAZADE 334

2.7.1. Teorik ve Uygulamalı Literatürde İç Göçün Belirleyicileri 334

2.7.2. Model, Veri ve Değişkenler..... 336

2.7.3. Yöntem 337

2.7.4. Değişkenlerin Temel İstatistiksel Özellikleri ve Korelasyon..... 338

2.7.5. GMM Tahmin Sonuçları 340

2.8. KÜLTÜREL SERMAYE Mİ? KÜLTÜREL ÇÖZÜLME Mİ? GÜRCİSTAN'DAN ARTVİN'E GÖÇÜN TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL ETKİLERİNİN İNCELENMESİ
Doç. Dr. Kerem ÖZBEY 346

2.8.1. Kültürel Sermaye ve Kültürel Çözülme 346

2.8.2. Gürcistan'dan Artvin'e Göçler 349

2.8.2.1. Araştırmanın Yöntemi 350

2.8.2.2. Elde Edilen Bulgular ve Değerlendirme 353

2.8.3. Bir Ekonomik Sermaye Biçimi Olarak Göçe Kayıt Dışı İstihdam 353

2.8.4. Ekonomik Sermayenin Yükselişi Karşısında Kültürel Sermayenin Düşüşü 354

2.8.5. Göçün Toplumsal ve Kültürel Etkileri: Kültürel Çözülme Dayalı Göç Deneyimi 358

2.9. MÜLTECİ ÇOCUKLARIN OKULLAŞMA SÜRECİNDE BİR ARAÇ OLARAK SOSYAL REÇETELEME, SANATLAR VE DRAMA
Prof. Dr. Ruken AKAR VURAL 366

2.9.1. Problem 367

2.9.2. Yöntem 370

2.9.3. Bulgular ve Tartışma 370

2.9.3.1. Sosyal Reçeteleme Kavramı, Araçları, Kanıtlar ve Mülteci Çocuklar 370

2.9.3.2. Sosyal Reçeteleme, Mülteci Öğrenciler, Drama ve Sanatlar ... 371

2.10. INTERNATIONAL STUDENTS IN TURKEY: TRENDS, IMPACTS, AND PROSPECTS
Marina MAKEMBA-Doç. Dr. Semra BOĞA 377

2.10.1. Turkey's Internationalization Strategies for Higher Education ... 377

2.10.2. The Impact of International Students in A Country 380

2.10.2.1. Educational Impact 380

2.10.2.2. Social Impact 380

2.10.2.3. Economic Impact 381

2.10.3. Stylzed Facts 382

2.10.4. Survey Results: Turkish Students and The Internationalization of Turkish Education 386

2.10.5. Opinion of Foreign Students On Advantages and Disadvantages of Studying in Turkey 393

2.10.5.1. Advantages of Studying in Turkey 393

2.10.5.2. Disadvantages of Studying in Turkey 393

SONUÇ 396

DİZİN 398

1.8. 1949 SONRASI DOĞU TÜRKİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇLER VE TÜRKİYE'DE GÖÇMENLERİN DURUMU*

1.8.1. 1949 Büyük Göçü

Uygurlar, IX. asrın ortalarına doğru bulundukları bölgeden bir diğer Türk boyu Kırgızların saldırılarına uğramış, akabinde kitleler halinde bulundukları bölgeyi terk etmek zorunda kalmış, göç ettikleri bölgelerde "Turfan Uygur Devleti" ve "Kansu (Sarı Uygur) Uygur Devleti" adında iki devlet kurmuşlardı. Bugün ki Doğu Türkistan coğrafyası "Turfan Uygur Devleti"nin kurulduğu coğrafyaya tekabül etmektedir. Uygurlar, Doğu Türkistan'da uzun ömürlü olduğu kadar Türk kültür tarihine de değerli eserler bırakmışlar lakin 1209 tarihinde kendilerinden birçok noktada ilham alan Moğollar tarafından tarih sahnesinden silinmişlerdir. 1517 yılına kurulan Saidiye Millî Devleti, 1863'te Yakup Han Be-devlet başkanlığında kurulan Kaşgar Devleti ile 1933 ve 1944 yıllarında kurulan Bağımsız Doğu Türkistan Devletleri zamanında da birçok sıkıntıyı yaşayan Uygurlar gibi Doğu Türkistan'da mukim Kazak ve diğer Türk boyları zikredilen bu uzun zaman diliminde de birçok göç hadisesini yaşamak zorunda kalmışlardır.[327]

Guo-Min-Dang/Milliyetçi Çin Partisi idaresi (1911-1949), 1946-1947 senelerinde Doğu Türkistan'ın güneyindeki Türkçü-İslâmcı millî hareketi bastırmış lakin 1949 yılında Çin İç Savaşı'nı Mao Ze-dong liderliğindeki Halkın Kurtuluş Örgütü kazanınca Doğu Türkistan'a doğru harekete geçme kararı almıştı. Bu durum karşısında Doğu Türkistanlı ileri gelen liderler durum

* Doç. Dr. Ömer KUL. İstanbul Üniversitesi. omer.kul@istanbul.edu.tr

327 Özkan İzgi, "Kao-Chang (Turfan) Uygurları", **Tarihte Türk Devletleri**, C I, AÜ Rektörlüğü Yay., Ankara 1987, s. 235; Mehmet Emin Buğra, **Şarkî Türkistan Tarihi**, Ofset Matbaacılık, Ankara 1987, s. 238 vd.; Ömer Kul, **Osman Batur ve Doğu Türkistan Millî Mücadelesi (1941-1951)**, İstanbul Üniv. Sos. Bil. Enst., Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009, s. 23.

değerlendirmesi yapmak üzere birkaç toplantı tertip etmişlerdi.[328] Göç etme kararı alan liderlerin kafileler halinde yola çıktıkları Eylül 1949'un hemen akabinde, 1949 yılı Ekim ayında, Çin Komünist Partisi askerî birlikleri, Doğu Türkistan'a girmiş, dönemin Doğu Türkistan'daki Hükûmet Başkanı Burhan Şehidi, Mao'nun hakimiyetini tanıdığını deklare etmişti.[329]

Görsel 1: 1949 Göçü Doğu Türkistan Çıkış Güzergâhları

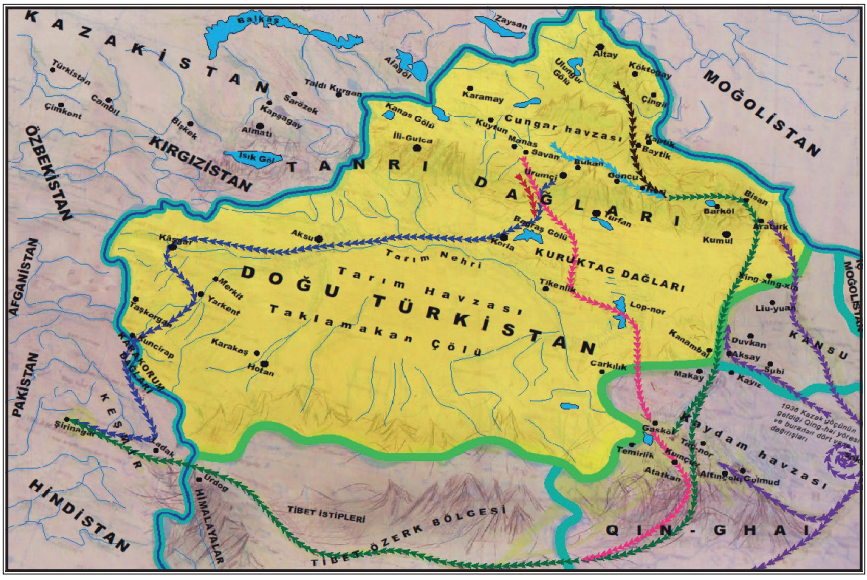

Kaynak: Ömer Kul, **Osman Batur ve Doğu Türkistan Millî Mücadelesi (1911-1955)**, İstanbul Üniv., Sos. Bil. Enst., Basılmamış Doktora Tezi, s. 430.

Doğu Türkistanlı ileri gelen kişiler Eylül 1949'da son gelişmeleri müzakere etmek üzere yarı-gizli birkaç toplantı tertip etmişler ve nihai karar olarak topluca ülkeden ayrılmaya karar vermişlerdi. Toplantılara 1947 yılı Hükûmeti Başkanı Dr. M. S. Baykozi, M. E. Buğra, İ. Y. (İsa Yusuf) Alptekin, Canımhan Hacı, Alen Wang, Hadıvan Hatice Hanım, Nurgocay Batur ve

328 Alptekin ve Buğra 12 Aralık 1949'da Ladak'a varmıştır. Alptekin, yolculuk sırasında kangren olan kızı Yalkın'ı ameliyat ettirmesine rağmen kaybetmiştir. Bk. Abdullah Bakır, **Doğu Türkistan İstiklâl Hareketi ve Mehmet Emin Buğra**, İstanbul 2005, s. 115; İsa Yusuf Alptekin, **Esir Doğu Türkistan İçin-2**, **İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları**, **1949-1980**, Yay. Haz. Ö. Kul, Ankara 2007, s. 3 vd.

329 H. L. Boorman-R. Howard, **Biographical Dictionary of Republican China**, C IV, New York 1967, s. 60. Burhan Şehidî, 1949 yılında M. S. Baykozi'den bölge hükûmeti başkanlığı görevini teslim almış ve komünizme meyilli bir siyaset yürütmüştür. Dönemin olayları ile alakalı geniş bilgi için bk. Delilhan Canaltay, **Altaylardan İstanbul'a Göç Hatıraları Çetin Zaman Zor Günler**, Çev. ve Haz. Tekin Tuncer, Altay Yayınları, İstanbul 2019, s. 141.

Adil Bey gibi liderler iştirak etmiştir.[330] Yapılan müzakerelerde Buğra ve Alptekin ile Canımhan Hacı farklı iki görüş ortaya atmıştır. İlk grubun fikrine göre kullanılabildiği ölçüde motorize araçlardan istifade edilmesi akabinde ise yola binek hayvanlarıyla devam edilmesi fikrini ileri sürmüşlerdi. Bu sayede hızlı yol alınabilecek ve kolluk kuvvetlerine yakalanma riski azaltılmış olacaktı. İkinci grup ise, bu durumda yani motorize araçların kullanılması durumunda, teknik olarak üstün olan Çin askerî birliklerinin kendilerine yetişmesine imkân verileceği, bunun önüne geçmek için de yaya olarak yola devam edilmesinin daha isabetli olacağını savunmuştur. Göçün nasıl ve ne şekilde yapılması gerektiğine dair yapılan müzakereler sonucunda ilk grup motorize araçlarla ikinci grup ise yaya olarak göçün yapılması konusunda hemfikir olmuş ve zaman kaybetmeden hazırlıklara başlanmıştır.[331]

Müzakere toplantılarında bir de kalıp Komünist birliklere karşı mücadele edip-edilemeyeceği konusu da tartışılmış lakin hem dış destekten mahrum olunması hem de elde mevcut kâfi derecede askerî teçhizat, mühimmat ve insan gücü bulunmaması gibi sebeplerle bu konu tartışmaya kapatılmıştır. Bu durum ittifakla göç edilmesi fikrinin kabulüne ve Doğu Türkistan davasının dış ülkelerde yapılmasının kararlaştırılmasına imkân tanımıştır. Müzakereler sonucu varılan kararlar uyulamaya konulmuş ve 11 Eylül 1949[332] tarihinde Urumçi'den ayrılan ilk kafile, 1947 hükûmetinin Maliye Bakanı olan Canımhan Hacı liderliğindeki kafile olmuştur. Canımhan Hacı'nın ilk hedefi de Urumçi'den 160 km daha doğuda bulunan Kuçenze kasabası olmuştur. Kafile Kuçenze'de Osman Batur İslamoğlu ile birleşmiş ve 12 Ekim 1949 tarihinde Kuçenze'nin de doğusunda bulunan Barköl şehrine doğru yola çıkmıştır. 17 Eylül 1949 tarihinde Mehmet Emin Buğra, ondan üç gün sonra da İ. Y. Alptekin, Urumçi'den batıya doğru yola çıkmıştır.[333]

---

330 Tekin Tuncer, "Immigration from Eastern Turkestan to Turkey in 1961", **Emigrants Muhacir from Xinjiang to Middle East during 1940-60s**, Nihon Root Printing Publishing Co., Ltd., Tokyo 2019, s. 15.

331 Mehmet Emin Buğra, **Doğu Türkistan Tarihi**, **Coğrafi ve Şimdiki Durumu**, İstanbul 1952, s. 68; G. Lias, **Kazakh Exodus**, London 1956, **s**. 210; Canaltay, **age.**, s. 137-138; Erkin Alptekin, **Doğu Türkistan'dan Hicretimizin 40. Yılı**, Erciyes Dergisi Doğu Türkistan Yayınları, Kayseri 1992, s. 6; Delilhan Canaltay, **Kıylı Zaman Kıyın Künder**, Almatı 2000, s. 85 vd.; Hacı Yakup Anat, **Hayatım ve Mücadelem**, Haz. Soner Yalçın, Ankara 2003, s. 89; G. Çandarlıoğlu, **Özgürlük Yolu, Nurgocay Bahadır'ın Anılarıyla Osman Batur**, İstanbul 2006, s. 141 vd.; Alptekin, İsa Yusuf Alptekin, **Esir Doğu Türkistan İçin-2**, **İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları**, **1949-1980**, Yay. Haz. Ömer Kul, Ankara 2007, s. 554; Hızırbek Gayretullah, **Uzaklara Balam**, İstanbul 2009, s. 105; Ömer Kul, Tekin Tuncer, "XX. Asırda Doğu Türkistan'da Göçler", **Türk Dünyasında Sürgün ve Göç**, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul 2015, s. 212.

332 Canaltay, **age.**, s. 147; Tekin Tuncer, "Tarihsel Süreçte Doğu Türkistan'dan Uygur Göçü", **Türk Dünyası ve Göç Vatandan Yeni Vatanlara**, Küre Yayınları, İstanbul 2021, s. 240.

333 Geniş bilgi içi bk. İ. Y. Alptekin, **Esir Doğu Türkistan İçin-1**, **İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları**, **1949-1980**, Yay. Haz. Ö. Kul, Ankara 2007, s. 539 vd.

Görsel 2: 1949 Büyük Göçü Kafilelerinin Türkiye'ye Ulaşım Güzergâhları

Kaynak: Yazarın harita üzerindeki özel çalışması

1949 yılındaki büyük göç hareketine Osman Batur, Kızıl Kalebel yöresinden takriben 15.000 kişi ile katılmış ve Canımhan Hacı ile birleşmiştir. Osman Batur ve Canımhan Hacı ile birleşen diğer bir göç kafilesi ise 1947 hükûmetinde İ. Y. Alptekin'in yardımcısı olan Salis Emreulu idi.[334] Zikrettiğimiz bu dönemde Alibek Rahimbek liderliğindeki diğer bir göç kafilesi de Karaşehir'in Kökülük mevkiinde göçe başlamak üzere son hazırlıklarını yapma gayretinde idi.[335] Bundan sonraki aylarda bilhassa Kazak göç grupları, Çin askerî birliklerine karşı çatışmak durumunda kalmış ama her çatışmada birçok zayiat vermiştir. A. (Alibek) Rahimbek ve beraberindekiler ise Aralık 1949'da Kökülük'ten ayrılarak Gasgöl'e doğru yola çıkmıştır. A. Rahimbek'in kafilesi 1950 yılı ilkbaharında 1937-1938 göçü ile Gasgöl'e yerleşmiş olan Sultan Şerif ve Hüseyin Teycilerle bağlantı kurmuştur. Göç sırasında Çin askerî birlikleriyle daha şiddetli çatışmalar yaşayan ise Osman Batur liderliğindeki kafile olmuştur. Osman Batur altı aylık yorucu, yıpratıcı ve bir o kadar da çatışmalarla geçen çetin bir yolculuktan sonra, kafilesinin geriye kalanlarıyla birlikte Kanambal-Kayız-Makay bölgesine ulaşmıştır.[336]

Yakalanması için peşine Çin askerî kuvvetlerinden seçme birlikler gö-

334 Tekin Tuncer, "Bir Halk Kahramanı Osman Batur", **I. Uluslararası Türk Kültürü Araştırmaları Sempozyumu (TUKAS 2015)**, Saraybosna 2015, s. 594.

335 A. D. Barnett, **China on the Eve of the Communist Takeover**, London 1963, s. 276; Boorman-Howard, **age.**, C III, s. 47; Tuncer, **agb.**, 2015, s. 594.

336 Lias, **age.**, s. 129, 151-52, 154 vd.; Boorman-Howard, **age.**, C III, s. 47; M. J. Clark, "How the Kazakhs Fled to Freed", **National Geographical Magazine**, C CVI, No 5, Kasım 1954, s. 625-626.

revlendirilen Osman Batur ve kafilesi Gasgöl'e doğru göçe devam ettiği dönemde, yani 1 Ekim 1949 tarihinde, Çin Halk Cumhuriyeti ilân edilmiş, 13 Ekim 1949 tarihinde de Çin askerî birlikleri Doğu Türkistan istilâsını resmen bitirmiştir.[337] 16-17 Şubat 1951 tarihi gece sabaha karşı Çin askerî kuvvetleri Kanambal-Kayız-Makay üçgeninde bulunan Osman Batur ve kafilesi üzerine geniş çaplı askerî bir harekât düzenlemiş, çıkan çatışmada Osman Batur'u yakalamış, baskından kurtulabilenler ise Gasgöl'e doğru harekete geçip binbir müşkülatla Tibet'e ulaşmıştır.[338] Urumçi'ye götürülen Osman Batur ile Canımhan Hacı *karşı devrimcilikle* suçlanarak idam edilmiştir. S. Şerif Teyci, D. Canaltay, A. Rahimbek ve H. (Hüseyin) Teyci ise göç kafileleriyle birlikte meşakkatli bir yolculuk sonrası, 1951 yılının Ağustos ayında Ladak'a ulaşmıştır.[339]

Göç kararının alınıp yola çıkılmasından sonra çekilen meşakkatleri gözler önüne seren en sağlıklı bilgileri kafile liderlerinin birbirlerine yazdıkları mektuplarda bulmak mümkündür. Mesela Kazak kafileleri liderlerinden A. Rahimbek, H. Teyci, Salis, Hamza ve Takman'ın durumlarını, Keşmir'de bulunan İ. Y. Alptekin ve M. E. Buğra'ya yazdıklarını aşağıdaki mektupta görmek mümkündür:

> "Xin-jiang'daki Türk Milletinin âli rehberi Muhammet Emin ve İsa Bey başta olmak üzere bütün yurttaşlara selam. Cenaplarınız ve diğer yurttaşlarımızla, parlak Müslüman milletinin dostu Pakistan ülkesine sağ salim varmışsınızdır. Biz, sizler hareket ettikten sonra onuncu ayda göç ederek üç ay sonra 300 aile ile birlikte Çimen dağında Hüseyin Teyci ile birleştik, Osman Batur ve Canımhanlar da gelmek üzeredir. Onlar geldikten sonra, bir teşkilât kurarız. Sizlerden haber almak için Damollam'ı gönderdik. Diğer hususları ondan öğrenirsiniz. Bundan başka cenaplarınız bizleri hatırınızdan çıkarmadan, biz kardeşlerinizin hâlinden haberdar olmanızı ve harici devletlerle anlaşarak bizim için olacak yardımlarınızı esirgemeyiniz. Hepimiz Türk evladıyız. Bizleri kendinizden saymanızı, ülkenin komünist zulmünden kurtulması için bir çare bulmanızı, bize gerekli haberlerin yetiştirilmesini rica ederiz. Bizi bu hususta habersiz bırakmayın" demektedirler.[340]

337 **Türkistan Şehitleri**, DTGC Yay., İstanbul 1969, s. 44; Kul-Tuncer, agm., s. 213.

338 Lias, **age.**, s. 180-182, 187-190; Boorman-Howard, **age.**, C III, s. 47.

339 Lias, **age.**, s. 219-222; Boorman-Howard, **age.**, C IV, s. 60; Forbes, **age.**, s. 415-416, 471. Dönemin olaylarıyla alakalı geniş bilgi için bk. M. E. Buğra, **Doğu Türkistan'ın Hürriyet Davası ve Çin Siyaseti**, Osmanbey Mat., İstanbul 1954; İ. Kurban, **Şarki Türkistan Cumhuriyeti: 1944-1949**, TTKB, Ankara 1992; M. Başaran, "Doğu Türkistan İstiklâl Kahramanı Osman Batur İslamoğlu (1899-1951)", İstanbul Üniv., Ed. Fak., Umumi Türk Tarihi Kürsüsü, Basılmamış Bitirme Tezi, İstanbul 1972; Çandarlıoğlu, **age.**; B. Hayit,**Türkistan Devletlerinin Millî Mücadeleleri Tarihi**, TTKY, Ankara 1995; H. Gayretullah, "Osman Batur ve Millî Mücadelesi", **Millî Kahraman Osman Batur'un Şehadeti'nin 50. Yılı Hatırasına**, DTGD Yay., Nisan 2001.

340 Alptekin, **Esir Doğu Türkistan İçin-1**, s. 22; Kul, **agt.**, s. 369.

Göçün başlangıcından itibaren birçok zorluk yaşanmış ama bilhassa Kazak göç kafilelerinden Gasgöl'de ikamet eden H. Teyci'nin yanına ulaşabilenler olmuştur. Mesela A. Rahimbek, 300-350 kişiden müteşekkil 60-70 aile ile Yolbars Han 20 kadar Beyaz Rus askeriyle ve Amerikan Konsolosu. Osman Batur kafilesinden ayrılıp H. Teyci'nin yanına ulaşabilenler arasında ise S. Şerif Teyci takriben 150 kişi yani 30 aile ile birlikte, D. Canaltay, hanımı ile Hamit ve Mecid adındaki iki kardeşi, Nurgocay ile oğlu Ahmet bulunmaktaydı.

Göç hadisesinde yolda vefat edenler, çıkan çatışmalarda hayatını kaybedenler dışında sağ salim H. Teyci'nin bulunduğu Gasgöl'e, S. Şerif Teyci, D. Canaltay, A. Rahimbek ve Nurgocay Batur liderliğindeki kafileler ulaşmıştır. H. Teyci ile buluşulduktan sonra Osman Batur beklenmeye başlanmış, onun gelmesi ile de zaman kaybetmeden göçe devam edilmesi kararlaştırılmışsa da çok geçmeden Osman Batur ve Canımhan Hacı'nın yakalandığı haberi Gasgöl'e ulaşmış, Urumçi'ye götürülerek idam edilmiştir.[341] Osman Batur ve Canımhan Hacı'nın yakalanması ve M. E. Buğra, İ. Y. Alptekin, D. Canaltay, Yolbars Beg, A. Rahimbek ve H. Teyci'nin göç etmesiyle Doğu Türkistan'da yeni Çin yönetimine karşı olabilecek muhalefet de ortadan kalkmıştır.[342]

Göç güzergâhlarında insan bedeni ve zihnini zorlayan oldukça sıkıntılı durumlar yaşanmıştır. Dünyanın en yüksek ve en uzun dağ silsilesi olan Himalayaları çoluk-çocuk ve yaşlı insanlar yanında yük ve binek hayvanlarıyla aşmak insanüstü gayretler gerektirmiştir. Geçilen yollar ekseriyetle yüksek tepeler, derin uçurumlar ve zaman zaman da vadilerden oluşmaktaydı. Bunlara bir de -45 dereceleri bulan soğuklar da eklenince yapılan göçün ne kadar gayr-i insani şartlarda gerçekleştiği anlaşılabilecektir. Himalayaların yüksek bölgeleri aşılırken oksijen azlığı dolayısıyla nefes darlığı, kalp sıkışmaları vb. sebepler yüzünden birçok insan hayatını kaybetmiştir. Yollarda yiyecek

---

341 İ. Y. Alptekin, **Doğu Türkistan Davası**, Marifet Yay., İstanbul 1981, s. 262; Gayretullah, **Altaylar'da Kanlı Günler**, s. 157; Kurban, **Şarki Türkistan Cumhuriyeti**, s. 82; a. mllf., "İlk Gençlik Anılarımda Ahmetcan Kasimi (1914-1949)", **Türk Yurdu**, No 92, Nisan 1995, s. 81; Çandarlıoğlu, **age.**, s. 14, 203; H. Altay, **Anayurt'tan Anadolu'ya**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1998, s. 410; Jefferson Roberts, "1949-2007 Kazakistan ve Çin'de Osman Batur Mirası", **Uluslararası Osman Batur'u Anma Günü**, (basılmamış bildiri), DTGD, 3 Mayıs 2008, s. 2; Hayit, **Türkistan Devletleri**, s. 331; Polat Kadirî, **(Ülke Tarihi) Baturlar: Doğu Türkistan Millî Mücadele Tarihi (1930-1949)**, (Yay. Haz. Ömer Kul), Berikan Yay., Ankara 2009, s. 192; **Türkistan Şehitleri**, s. 44; Gayretullah, "Osman Batur ve Millî Mücadelesi", s. 32-33; V. I. Petrov, **Myatejnoe serdtse Azii, sintszyan kratkaya istoriya narodnıh dvijeniy i vospominaniya**, Moskova 2003, s. 504; İ. Yesevî, "Altın Efsane Osman Batur", **Yesevî**, No 176, Ağustos 2008, s. 25.

342 G. Moseley, **A Sino-Soviet Cultural Frontier: The Ili-Kazakh Autonomous Chou**, Cambridge 1966, s. 15; **Muslem Unrest in China**, The Union Press, Hong Kong 1958, s. 51-52; O. S. Fedyshyn, "Soviet Retreat in Xin-jiang", **American Slavonic and East European Review**, C XVI, No 2, April 1957, s. 129.

ve içecek gibi hiçbir şey bulunmadığı için hayvanların ip, çadır bezi, kilim ve yorgan gibi şeyleri kemirdikleri dahi olmuştur. Kafilelerin birçoğu bunca zorluğa rağmen Hindistan'a ulaşmıştır.[343]

Göç kafilelerinden Keşmir'e çıkabilenlere en fazla yardımı 1937-1938 göçüyle bölgeye gelmiş olan akrabaları Kazaklar yapmıştır. Göçmenlere yardım eden diğer devlet ve kuruluşlar ise Hindistan Devleti, Hindistan Kızılhaç Cemiyeti, Keşmir Hükûmeti ve Dünya Kiliseler Birliği idi. Mesela 400 kişinin yol masraflarını Şirinagar'dan Hindistan sınırına kadar Keşmir Hükûmeti, Keşmir'den Bombay'a kadar Hindistan Hükûmeti ve Bombay'dan Türkiye'ye kadar da Dünya Kilisler Birliği karşılamıştır.[344] Dünya Kiliseler Birliğinin bir başka yardımı da 1961 yılında Türkiye'ye ulaştırılan 18 göçmenin masraflarının karşılanması olmuştur. Ayrıca kafilelere Heddam-en Nabi Cemiyeti yardım etmiştir.[345]

1937-38 göçü ile Hindistan'a çıkan Kazak Türklerinin önde gelenlerinden Halife Altay, 17 Ekim 1951 tarihinde Peşaver'de "Kazak Muhacirleri Encümeni" adında bir dernek kurmuş,[346] başkanlığına Osman Taştan, başkan yardımcılığına Hamza İnan, genel sekreterliğe Ateyhan Bilgin, kâtipliğine Halife Altay ve veznedarlığına ise Kayımdolla tayin edilmiştir. Dernek Pakistan'da dağınık yaşayan Kazak muhacirlerini bir araya getirmeyi, aralarında birlik-beraberlik duygularını güçlendirmek ve hep beraber Türkiye'ye yerleşmelerini sağlamak amacıyla kurulmuştu. Cemiyet ilk iş olarak değişik şehirlerdeki muhacir listeleri yapmış, 1950 Şubat'ında ise Türkiye Büyükelçisi Nebil Batu'ya, kendilerine yardımcı olmak üzere teslim edilmiştir.[347] Aradan bir yıl geçtikten sonra büyükelçiden müjdeli haber alınmıştır.

Kazak muhacirlerinin bir taraftan Türkiye'ye gelmek için faaliyetleri de-

[343] Alptekin, **Esir Doğu Türkistan İçin-2**, s. 598-599; O. Türkdoğan, **Salihli'de Türkistan Göçmenlerinin Yerleşmeleri**, Ankara, s. 32; Lias, **age.**, s. 317; Buğra, **Doğu Türkistan Tarihi**, **Coğrafi ve Şimdiki Durumu**, s. 98; Gayretullah, **Altaylar'da Kanlı Günler**, s. 218; a. mllf, **Uzaklara Balam**, s. 134.

[344] Tekin Tuncer, "Türkiye'de Yaşayan Doğu Türkistanlıların Kurduğu Sivil Toplum Örgütleri ve Bunların Faaliyetleri: Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti Örneği", **History Studies**, C 10, s. 5, s. 217.

[345] A. K. Kesici, "Doğu Türkistan Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-I", **TDAD**, S 195, Mart 2003, s. 21; "Doğu Türkistan'dan Kanlı Göçler", **Türk Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu Türk Dünyası Dergisi**, Yıl 2, S 7, Ekim-Kasım-Aralık 1967, s. 7-8.

[346] Altay, **age.**, s. 413; Selvi-Teyci-Kara, **age.**, s. 53; A. K. Kesici, "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-II", **TDAD**, S 195, Mart 2003, s. 20; F. A. Yüksel,"Peşaver Doğu Türkistan Kazak Muhacirler Derneği ve Yahya Kemal Beyatlı", **Türk Dünyası Araştırmaları Tarih Dergisi**, S 296, Ağustos 2011, s. 22.

[347] Selvi-Teyci-Kara, **age.**, s. 53; Kesici, agm.-II, s. 20; Tekin Tuncer, "Doğu Türkistan Bağlamında Osmanlı'dan Günümüze Türk-Çin İlişkileri", **20. Yüzyılda Türkiye-Türk Dünyası İlişkileri**, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2021, s. 532.

vam ederken diğer taraftan 1949'da göç eden kafilelerde Hindistan'a vasıl olmuştur. Keşmir'e gelen M. E. Buğra ve İ. Y. Alptekin beyler, Hindistan ve Pakistan'da bulunan Doğu Türkistanlılardan 1.850 kişinin Türkiye'ye iskânlı göçmen olarak kabullerini görüşmek üzere 7 Ocak 1952 tarihinde Türkiye'ye gelmiştir.[348] Heyet, TBMM Başkanı R. Koraltan, Dışişleri Bakanı F. Köprülü, Maliye Bakanı Hasan Polatkan, İçişleri Bakanı F. Lütfi Karaosmanoğlu, Millî Eğitim Bakanı Tevfik İleri, Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürü Haşim İşcan'ı ziyaret ederek taleplerini iletmiştir. F. Köprülü'nün gayretleri sonucunda 10 Mart 1952 tarihli yazı ve 13 Mart 1952 tarihli 3/14595 sayılı Karar ile Hindistan ve Pakistan'da bulunan Doğu Türkistanlı mültecilerin "iskânlı göçmen" olarak Türkiye'ye kabullerine karar verilmiştir.[349]

Görsel 3: 13 Mart 1952 Tarihli Göçmenlerin Kabulüne Dair Bakanlar Kurulu Kararı Sureti

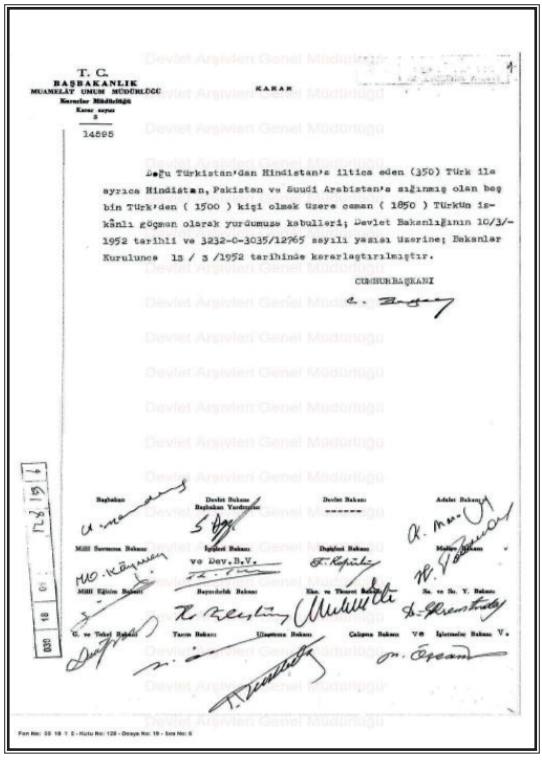

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3
14595

KARAR

Doğu Türkistan'dan Hindistan'a iltica eden (350) Türk ile ayrıca Hindistan, Pakistan ve Suudi Arabistan'a sağlanmış olan beş bin Türk'den (1500) kişi olmak üzere cemaan (1850) Türkün iskânlı göçmen olarak yurdumuza kabulleri; Devlet Bakanlığının 10/3/1952 tarihli ve 3232-0-3035/12765 sayılı yazısı üzerine; Bakanlar Kurulunca 13 / 3 /1952 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

Kaynak: **BCA**, 030.18.01/128.19.6.

348 **Son Telgraf Gazetesi**, 7 Ocak 1952; Bakır, **age.**, s. 104.

349 **T.C. Başbakanlık Muamelât Umum Müdürlüğü**, Kararlar Müdürlüğü Karar Sayısı 3/14595; Alptekin, **Esir Doğu Türkistan İçin-2**, s. 75; Selvi-Teyci-Kara, **age.**, s. 55; Altay, **age.**, s. 420; Yüksel, agm., s. 23; Bakır, **age.**, s. 202; Tuncer, agm., s. 19.

Keşmir'den gelecek göçmenlerle ilgili dönemin gazetelerinde birçok haber bulmak mümkündür. Mesela *Milliyet* gazetesi, H. Teyci'den aldığı bilgilerle 103 kişinin yakın bir dönemde geleceğini yazmıştır.[350]

Aynı gazete 28 Ekim 1952 tarihli haberinde 103 kişilik kafilenin yola çıktığını yazmıştır.[351] İlk göçmen kafilesi 12 Kasım 1952 tarihinde Sirkeci Göçmenevi'ne yerleştirilmiş,[352] bu kafileyi diğer kafilelerin gelişi takip etmiştir.[353] Muhacirler önce İstanbul'a getirilmiş ve belli süreliğine Zeytinburnu, Sirkeci ve Tuzla'daki göçmenevlerine yerleştirilmiştir. Muhacirlerin asıl kalacakları ev ve mahallere sevkleri ise 1953 yılından 1958'e kadar devam etmiş, ihtiyaçları bu süre zarfında Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü tarafından karşılanmıştır.

Görsel 4: 1949 Göçü ile Getirilen Doğu Türkistanlıların İstanbul'da Yerleştirildikleri Yerler

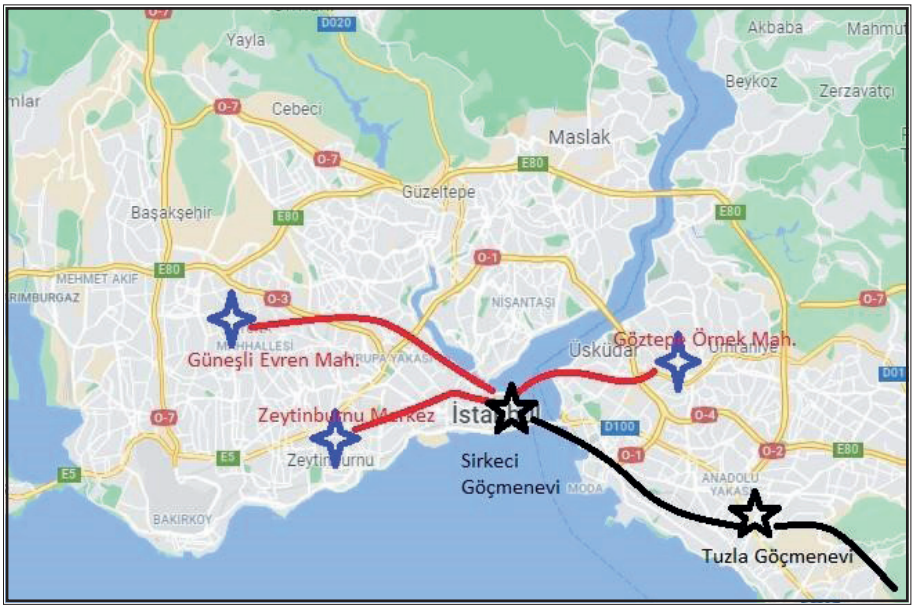

Kaynak: Yazarın harita üzerindeki özel çalışması

Misafirhanelerdeki muhacirler akabinde şu bölgelere yerleştirilmişlerdir: Niğde'nin Aksaray ilçesi Sultanhan kazası merkezi ve Ulukışla kazası Altay köyüne: 746 kişi (219 aile). Manisa'nın Salihli kaza merkezine: 468 kişi (146

350 **Milliyet**, 2 Ağustos 1952, s. 3.

351 **Milliyet**, 28 Ekim 1952, s. 3.

352 Altay, **age.**, s. 426; **Milliyet**, 29 Kasım 1952, s. 3.

353 Göç kafilelerin Türkiye'ye ulaşım tarihleri ve sayıları hakkında bk. Altay, **age.**, s. 426.

aile). Kayseri'nin Develi kazası Sindelhöyük ve Karacaviran köyleri ile Yahyalı kazasına bağlı Kopça ve Hocahacıllı köylerine: 304 kişi (104 aile). Konya'nın İsmil köyü, Konya Ereğlisi'ne 273 kişi (71 aile). Adapazarı merkeze 10 kişi (2 aile) iskân edilmiştir. İskânlı göçmen olarak kabul edilen 1850 kişiden gelenlerin sayısı ise 1.841 kişi (542 aile)'dir. 9 kişinin neden gelmediğine dair açık bilgi bulunmamaktadır.[354]

Görsel 5: 1949 Göçü ile "İskânlı Göçmen" Olarak Getirtilen Doğu Türkistanlıların Türkiye'de Yerleştirildikleri Şehirler

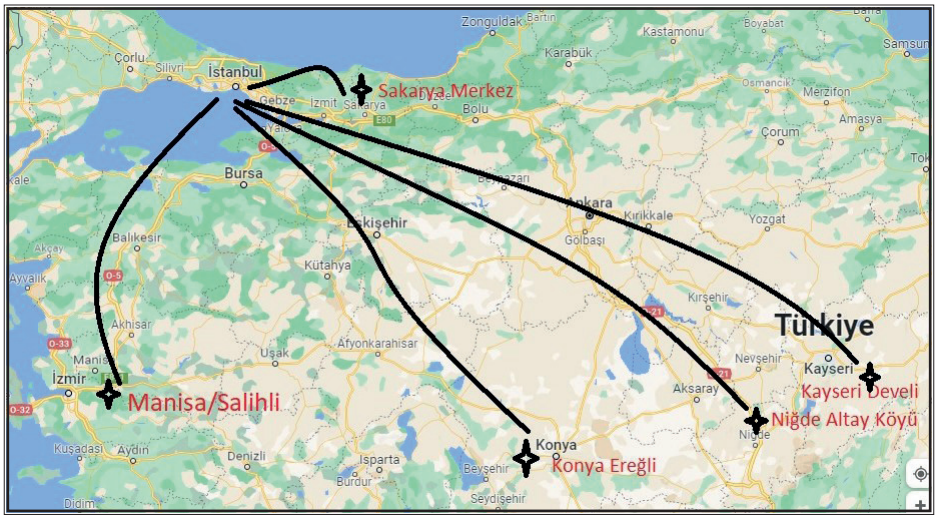

Kaynak: Yazarın harita üzerindeki özel çalışması

1.8.2. 1965 ve 1967 Göçleri

1949 sonrası Doğu Türkistan'dan başlayan ve Hindistan üzerinden Türkiye'ye yaşanan göçler sonrasında da bölgeden göç edenler olmuştur. 1960 sonrası yaşanan göçün önceki göçlerden farkı resmî izinle yapılmış olmasıdır. Bu iznin verilmesindeki temel neden ise Çin'le Afganistan arasında yapılmış olan anlaşmaya dayanmaktadır. Çin ile Afganistan arasında yapılan bu anlaşma Doğu Türkistan'a yerleşen Afganistanlıların geri dönebilmelerine fırsat vermiştir. Çin'in anlaşma sonrası Afganistanlıların Afganistan'a dönüşlerine izin vermesi için Doğu Türkistan'daki Afganistanlılar, resmî makamlara başvurmaya başlamıştır. Olayı haber alan bir kısım Doğu Türkistan Uygur Türkü de bu imkândan yararlanmak gayesiyle Haziran 1961'de Meh-

[354] Gayretullah, **Altaylar'da Kanlı Günler**, s. 130, 147; Türkdoğan, **age.**, s. 6-7; K. Kaflı, **Türkiye'ye Göçler**, İstanbul 1966, s. 16-17; "Doğu Türkistan'dan Kanlı Göçler", s. 10.

met Kasım Cantürk'ün[355] yol yordam göstermesiyle Afganistan'a geçmeyi kararlaştırmıştır.[356] Ancak anlaşma sadece Doğu Türkistan'daki Afganlılar için olmasına rağmen bir kısım Uygur Türkü Doğu Türkistan'dan Afganistan'a yerleşenler olduğu iddiasıyla kendilerini Afgan olmadıkları halde bir kısmı kendisini Afgan vatandaşı gibi göstererek, bir kısmı ise o dönemin siyasi atmosferinde rüşvet vererek Afganistan'a gitme imkânı bulmuştur.

Görsel 6: 1960-1967 Yılları Arasında Yaşanan Göç Güzergâhı

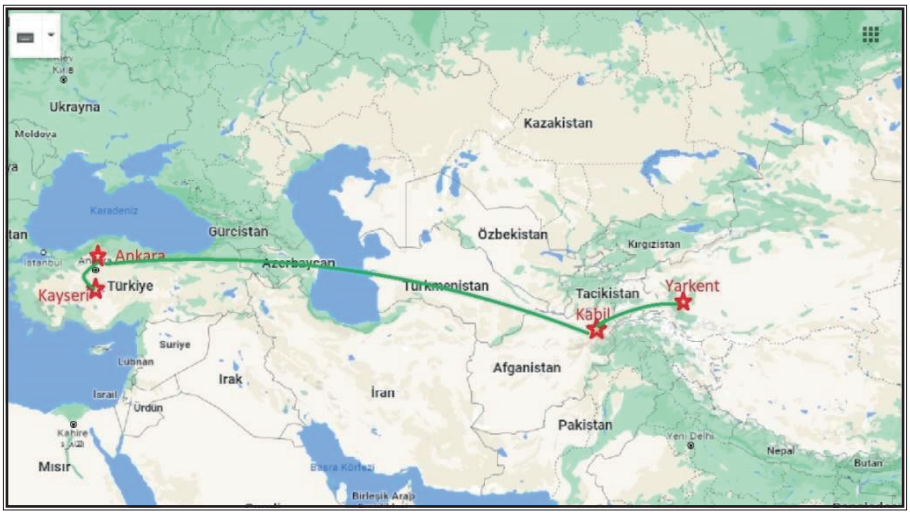

Kaynak: Yazarın harita üzerindeki özel çalışması

1961 yılında Doğu Türkistan'dan ayrılan 118 aile Çin Halk Cumhuriyeti'nin tahsis ettiği araçlarla Afganistan sınırına kadar gelmiştir.[357] Manas, Kutubi, Urumçi, Aksu, Kuçar ve Kaşgar güzergâhını takip eden kafile Taşkurgan sınırından Doğu Türkistan'ı terk etmiş ve Pamir dağlarına ulaşmıştır. Aileler bu bölgede Kırgız Türkleri ile karşılaşmıştır.[358] Sınırı geçen ailelerin mal ve servetlerini geride bırakmaları dolayısıyla büyük sıkıntılara düştüğü bilinmektedir. Pamir bölgesinde evlerinin olmaması yanında, devlet yetkililerinden de destek görmemişlerdir. Dahası göçmenler kış mevsiminde de dışarıda yatmak zorunda kalmışlardır. Anlatılanlara göre gömleklerinin düğ-

[355] Doğu Türkistanlılar arasından Mehmet Kasım olarak bilinen Mehmet Cantürk 5 Nisan 1925 tarihinde Yarkent'in Cıvgan mahallesinde dünyaya gelmiş, 1 Şubat 2015 tarihinde Kayseri'de vefat etmiştir.

[356] K. Göde, "Dünden Bugüne Kayseri'ye Gelen Uygur Türkleri", **TDTD**, S 71, Kasım 1992, s. 48.

[357] "Doğu Türkistan'dan Kanlı Göçler", s. 11.

[358] Zikredilen Kırgızlar günümüzde Van'ın Erciş ilçesine bağlı Ulupamir köyünde yaşamakta olan Kırgızlardır.

melerini dahi satıp yiyecek ihtiyacını giderenler olmuştur. Pamir'den sonra kafile 1961 yılının Mayıs ayının sonlarına doğru Bedehşan şehrine hareket etmiş ve binbir müşkülatla Serhad, İşkaşim, Pencap ve Cirim şehrinden geçerek, Ekim 1961'de, Bedehşan'a ulaşmıştır. Bu esnada Afganistan Hükûmeti Başkanı Muhammed Zahir Şah, kafiledekilere çekilen sıkıntılar yüzünden isterlerse kendilerini geri gönderebileceklerini söylemiş lakin bu teklif kabul edilmemiştir. Bedehşah'a ulaşan ailelere Afganistan halkı ellerinden gelen yardımı yapmıştır.

Doğu Türkistan'dan çıkan kafile Pamir yaylaları da geçerek Afganistan'a iltica etmiştir. Kafile ileri gelenlerinin Afganistan'da yaptığı ilk işlerden biri İstanbul'da bulunan Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyetine başvurarak Türkiye'ye gelmek istediklerini iletmek olmuştur. Cemiyet'in lideri İ. Y. Alptekin ve yönetim kurulu üyeleri zaman kaybetmeden harekete geçmiş, Kabil'de bulunan 118 ailenin aynen 1952'de olduğu gibi "iskânlı göçmen" olarak Türkiye'ye yerleştirilmesi için Başbakanlığa ve BM Mülteciler Yüksek Komiserliğine müracaat etmiştir ve müracaatlar kısa sürede sonuçlandırılmıştır. Kabul edilen 118 aileden ilk etapta 234 kişiden müteşekkil 74 aile Türkiye'ye ulaşmış, diğer aileler ise Afganistan'da kalmıştır. Zikredilen 234 kişi, BM Mülteciler Yüksek Komiserliğinin masraflarını karşılaması sonucunda[359] Afgan Hava Yollarına ait uçaklarla üç kafile halinde Ankara'ya getirtilmiştir. İlk kafile 11 Ekim, ikinci kafile 13 Ekim ve üçüncü kafile de 16 Ekim 1965 tarihlerinde Ankara'ya ulaşmıştır.[360] Kafile, Ankara'ya ulaştığı gün resmî işlemleri yapılarak otobüslerle kendileri için hazırlanan Kayseri'deki iskân mahallerine gönderilmiştir.[361]

Afganistan'dan kalan 44 ailenin (165 kişi) de getirilmesi için yine Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti Başkanı İ. Y. Alptekin çalışmalarına devam etmiş, 11 Mayıs 1965 tarihinde Başbakanlığa ve 26 Eylül 1965 tarihinde de Dışişleri Bakanlığına resmî müracaatta bulunmuştur. İ. Y. Alptekin'in 1 yıl 9 ay sabırla ama devamlı suretteki çalışmalarıyla TBMM, Şubat 1967 tarihli kararıyla bütçeye muhacirlere kullanılmak üzere 1.200.000 lira koymuştur. Zaman kaybetmeden hazırlıklara girişilmiş Kayseri vilâyet merkezinde göçmen evleri inşa edilmeye başlanmıştır. Nihayetinde BM Mülteciler Yüksek Komiserliğinin maddi desteği ile kiralanan bir İngiliz nakliye uçağı 70 kişiden ibaret olan 29 aileyi 5 Kasım 1967 tarihinde Ankara'ya getirmiştir. Göçmenler Ankara'da üç gün misafir edilmiş, 8 Kasım 1967 tarihinde ise Kızılay'ın temin ettiği otobüslerle Kayseri'ye gönderilip kendileri için inşa edilen evlere yerleştirmiştir.[362]

---

359 Alptekin, **Esir Doğu Türkistan İçin-2**, s. 535-546, 550.

360 **Milliyet**, 10 Ekim 1965, s. 3.

361 Alptekin, **Esir Doğu Türkistan İçin-2**, s. 546.

362 Göçmenlerin Ankara'daki programları ile ilgili geniş bilgi için bk. Alptekin, **Esir Doğu**

Doğu Türkistan'dan kafileler halinde olmasa da 1967 sonrası bireysel olarak Türkiye'ye göç devam etmiştir. Günümüzde ise net sayı bilinmemekle beraber Türkiye'de 70.000 civarında Doğu Türkistanlının yaşadığı tahmin edilmektedir.

1.8.3. 5 Temmuz 2009 Urumçi Olayları Sonrası Yaşanan Göçler

11 Eylül 2001 tarihinde Amerika'da İkiz Kulelere yapılan terör saldırı ile terörle mücadelede yeni bir dönem başlamıştır. BM'nin "Teröre Karşı Global Mücadele Yasa Tasarı"nın kabul edilmesi sonrası Çin Komünist Parti (ÇKP) yönetimi kanunu kendi lehine kullanmak gayesiyle harekete geçmiş ve kendisine alan açma gayretine düşmüştür. ÇKP yönetimi bu dönemde Doğu Türkistan'daki dinî, millî ve kültürel asimilasyona meşru bir zemin oluşturabilmek için Doğu Türkistanlıları sözde "radikal terörizmin" bir parçası olarak lanse etmeye çalışmıştır. 2003-2007 yılları arasında siyasetinde başarılı olduğu söylenebilecek ÇKP yönetimi, yasa tasarısının BM'de kabul edilmesinden sonra Doğu Türkistan'da sıkı bir yönetim takip etmiştir. Çin'in bu yasa tasarısına BM'de verdiği desteğin asıl gayesi Doğu Türkistan diasporasını terörle irtibatlandırmak ve Doğu Türkistan'da uygulamaya koyduğu tedbirlerin uluslararası kamuoyunda eleştirilmesini önlemek istemesidir. ÇKP yönetimi 2007 yılı sonrasında ise Doğu Türkistan'ı dünyadan tecrit eden bir siyaset gütmeye başlamıştır. Bölgede gerilen ortam 5 Temmuz 2009 tarihinde Urumçi'de meydana gelen olaylarda net bir şekilde ortaya çıkmıştır.

5 Temmuz 2009 tarihinde Urumçi'de gerçekleşen olayların başlangıcını, 26 Haziran 2009 tarihinde Çin'in Guangdong eyaletindeki bir oyuncak fabrikasında iki Uygur'un öldürülmesi olayı oluşturmuştur. Bu olayı protesto etmek isteyen Doğu Türkistanlılara karşı girişilen kolluk kuvvetlerinin güç kullanımı ise olayların büyümesine yol açmıştır. ÇPK yönetimi zaman kaybetmeden protestoların terör amaçlı olduğunu iddia etmiş ve bir taraftan uluslararası kamuoyunu yanıltma cihetine giderken diğer taraftan askerî i güç kullanmaktan imtina etmemiştir.[363] Çin medyasına yansıyan haberlerde protestoların etnik bir çatışmaya dönmesi yüzünden çıkan çatışmalarda 46'sı Uygur olmak üzere 184 ölüm, 1.680 yaralanma vakası yaşanmış, ayrıca 1.434 kişi ise olaylar sırası ve sonrasında tutuklanmıştır.[364] ÇKP yöneticileri protestocuların yüzlerce aracı ateşe verdiğini, 14 ev ve 200'den fazla dükkânı da

Türkistan İçin-2, s. 551-556.

363 5 Temmuz Urumçi olayları ile alakalı geniş bilgi için bk. Ömer Kul, "Terör Üzerinden Global Savaş ve Sözde Uygur Terör Tehdidi (1990-2011)", **Türkiyat Mecmuası**, C 23, Güz 2013, s. 65-98.

364 https://doc.es.amnesty.org/cgibin/ai/BRSCGI/JUSTICE%20JUSTICE%E2%80%9D%20THE%20JULY%202 009%20PROTESTS?CMD=VEROBJ&MLKOB=28970424646/24.9.2013;http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/8137432.stm/, E.T. 24 Eylül 2013.

tahrip ettiği iddiasını ajanslara bilgi olarak geçmiştir.[365]

6 Temmuz'da Doğu Türkistan'ın tamamında internet kesilmiş, telefon hizmetleri ise çok sınırlı hale getirilmiştir. Bölgede gece sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş, kolluk kuvvetleri Çinli ve Uygur mahalleleri arasında bariyerler kurmuştur. Çinliler bariyerleri aşarak Uygurlara saldırmış, bu durum bir gün sonra protesto edilmiştir. Olayların yatışmaması üzerine Urumçi'ye 20.000 takviye asker gönderilmiştir.[366] Olayların yatışmaması üzerine Çin Devlet Başkanı Hu Jin-tao, 8 Temmuz'da, G8 zirvesi için bulunduğu İtalya'nın Roma şehrinden Pekin'e dönmüştür.[367] ÇKP yönetimi, protestoların Kaşgar'da da görülmesi üzerine 10 Temmuz'da yabancı basın mensuplarının şehri terk etmesini istemiştir.[368] Aynı gün Urumçi'de Cuma namazının eda edilmesi yasaklanmış, bu durumu protesto eden iki kişi 13 Temmuz'da vurularak öldürülmüştür.[369]

BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Navi Pillay, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT),[370] Beyaz Saray sözcüsü Robert Gibbs, ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, Fransa Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Eric Chevallier,[371] İsviçre ve Japonya Dışişleri Bakanlıkları,[372] Uluslararası Af Örgütünün Asya-Pasifik Yardımcı Direktörü Roseann Rife, İnsan Hakları İzleme Örgütü olaylardaki tutumu dolayısıyla Çin yönetimini eleştirmiştir.[373] Türkiye Cumhuriyeti

365 http://www.sabah.com.tr/Dunya/2009/07/10/olu_sayisi_1000in_uzerinde/24.9.2013;http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/07/090710_china_curfew.shtml/, E.T. 24. 9. 2013.

366 http://yenisafak.com.tr/dunya-haber/uygura-gozdagi-11.07.2009-197346/, E.T. 24 Eylül 2013

367 http://www.milliyet.com.tr/Dunya/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&ArticleID=1115699/, E.T. 25 Eylül 2013.

368 http://archive.is/J0Ev/25.9.2013;http://haber.gazetevatan.com/Herkes_kacti_bir_ben_kaldim/247991/1/gundem/, E.T. 25 Eylül 2013.

369 http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/07/090713_xinjiangviolence.shtml/, E. T. 25 Eylül 2013; http://cnreviews. com/life/news-issues/untrue-uighurexecution-reports-the-onion-mocks-china_20090721.html/, E.T. 25 Eylül 2013.

370 http://www.milliyet.com.tr/Guncel/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&KategoriID=24&ArticleID= 111524 5&Date=08.07.2009&b=Dunyadan%20tepki%20yagiyor/, E.T. 25 Eylül 2013.

371 http://archive.is/yGqN/25.9.2013;http://www.ntvmsnbc.com/id/24981949/, E.T. 25 Eylül 2013; http://tr.wikipedia.org/wiki/Temmuz_2009_Urum%C3%A7i_ba%C5%9Fkald%C4%B1r%C4%B1lar%C4%B1/, E.T. 25.9.2013

372 http://www.swissinfo.ch/eng/news_digest/Violence_in_Xinjiang_worries_foreign_ministry.html?cid=749904/, E.T. 25 Eylül 2013; http://en.wikipedia.org/wiki/July_2009_%C3%9Cr%C3%BCmqi_riots/, E.T. 25 Eylül 2013.

373 http://tr.wikipedia.org/wiki/Temmuz_2009_Urum%C3%A7i_ba%C5%9Fkald%C4%B1r%C4%B1lar%C4%B1/25.9.2013; http://bianet.org/bianet/dunya/115708-hrw-cin-sincan-icinbm-heyetine-kapilarini-acsin/, E.T. 25 Eylül 2013.

Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ise olayları "adeta bir soykırım" olarak deklare etmiştir.[374] Olaylar hakkında Çin lehine açıklama yapan ülkelerden biri Rusya Federasyonu olmuştur.[375]

5 Temmuz 2009 Urumçi olaylarında tutuklanan veya hapis cezasına çarptırılan kişilerin kaç kişi olduğu halen daha tam olarak bilinmemektedir. *Financial Times*'a göre protesto olaylarında en az 4.000 Doğu Türkistanlı tutuklanmıştır ve tutuklananların akıbetlerinden herhangi bir haber alınamamıştır.[376] ÇKP yönetiminin protestoculara karşı sergilediği tavır ve uluslararası kamuoyuna verdiği tutarsız beyanatlar sözde Uygur terör tehdidi gerçekliğini tartışmalı hale getirmiştir. ÇKP'nin sergilediği orantısız güç başta Urumçi olmak üzere Doğu Türkistan'ın birçok şehrinde gerginliğin artmasına neden olmuştur. Artan ve dinmeyen gerginlik ÇKP yönetiminin sert tedbirler almasına yol açmış, dahası 2016 sonrası sözde "eğitim"[377] gerçekte ise "ÇKP yönetimine tam sadakat" hedefi güden "eğitim kampları" sürecinin başlangıcına yol açmıştır.

5 Temmuz 2009 Urumçi olaylarından sonra ve bilhassa sözde eğitim kamplarının açılmaya başladığı 2016 yılına kadar Doğu Türkistan'dan başta Türkiye'ye gelenler olmuşsa da bunlar daha ziyade bireysel ve kısıtlı sayıda ailelerden müteşekkil göçler olmuştur. Toplu ve resmî makamlar vasıtasıyla gerçekleşmemiş olan bu göçlerle ilgili henüz derli toplu ilmi çalışmalar yapılmamıştır. Zikredilen bu dönemdeki göçleri hem Doğu Türkistan'dan hem de farklı ülkelerden Türkiye'ye gelenler oluşturmuştur.

Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye son dönemlerde gelenleri, bilhassa Pa-

374 http://news.xinhuanet.com/english/2009-07/09/content_11681745.htm/, E.T. 25 Eylül 2013; http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/07/090714_chinaturkey.shtml/25.9.2013;http://www.mfa.gov.tr/no115-06-Temmuz-2009-sincan-uygur-ozerk-bolgesinin-baskentiurumcide-meydana-gelen-olaylar-hk.tr.mfa/, E.T. 25 Eylül 2013.

375 http://176.9.17.140/en/news/kazakh-foreign-ministry-above-1000-kazakh-citizens-leavexinjiang-due-riots/, E.T. 25 Eylül 2013; http://dunya.milliyet.com.tr/rusya--sincan-uygur-ozerk-bolgesindeki-olaylar-cin-in-icisleri/dunya/dunya detay/, E.T. 8 Temmuz 2009; /1115424/default.htm/, E.T. 25 Eylül 2013; http://www.mea.gov.lk/index.php/en/media/news-archive/2025-recent-riots-in-xinjiangregion-china/, E.T. 25 Eylül 2013.

376 http://report2010.amnesty.org/, E.T. 25 Eylül 2013, s. 21-25; http://www.hrw.org/en/node/79301/, E.T. 25 Eylül 2013; UHRP, agm., s. 42-52.

377 Sözde eğitim kampları ile alakalı bilgi için bk. "Çin'in Doğu Türkistan'da Toplama Kamp Sistemi Uygulamasının Amacı", http://www.sinoturknews.org/cinin-dogu-turkistanda-toplama-kamp-sistemi-uygulamasinin-amaci/, E.T. 31 Mayıs 2020.

kistan,[378] Malezya,[379] Tayland,[380] Mısır[381] ve Suudi Arabistan[382]'dan olmak üzere, bölgede yaşanan sıkıntılar sonrası çıkabilenler oluşturmaktadır. Bu türden göç edenlerin kullandığı bir başka yöntem de okumak gayesiyle başta Pakistan, Malezya, Endonezya ve Mısır'a gidenlerin, ikinci aşamada Türkiye'ye gelme çabasıdır.

[378] Pakistan, 5 Temmuz sonrası süreçte "sözde militanlarla" mücadele konusunda Çin'e destek verdiğini açıklamıştır. Bu yeni durum Pakistan'da yaşamakta olan Uygurların Çin'e iade edilmelerini gündeme getirmiş, bu korku sebebiyle Uygur Türkleri üçüncü ülkelere göç etmeye başlamıştır. Bk. "Pakistan Uygur Türkler ile mücadelesinde Çin'e destek verdi", https://www.hurriyet.com.tr/gundem/pakistan-uygur-turkler-ile-mucadelesinde-cin-e-destek-verdi-18840140/, E.T. 5 Haziran 2020; https://www.dunyabulteni.net/asya/pakistan-bes-uygu-ru-cine-teslim-etti-h170460. html/, E.T. 5 Haziran 2020.

[379] https://www.yeniasya.com.tr/dunya/malezya-dogu-turkistanli-11-kisiyi-turkiye-ye-gonderdi_475494/5.6.2020.

[380] Doğu Türkistan'dan çıkıp Tayland'a sığınan ama Çin'e iade edilme korkusu yaşayan Uygurların ilk kafilesi, Dışişleri Bakanlığının girişimleri ile 30 Haziran 2015 tarihinde Türkiye'ye getirilmiştir. Mart 2014'ten itibaren Tayland'da tutuklu bulunan Uygurlardan 173 kişi Kayseri'ye getirilmiştir. Bk. "Tayland'daki Uygurlar Türkiye'ye getirildi", https://www.dunyabulteni.net/guncel/taylanddaki-uygurlar-turkiyeye-getirildi-h334051.html/, E.T. 31 Mayıs 2020. Tayland'da bulunan Uygurların 300 civarında olduğuna dair de bilgiler bulunmakta olup bu kişilerden basına yansıdığı kadarıyla 90 ila 115 kişinin de Çin'e iade edildiği bilgisi yer almaktadır. Bk. "Tayland, 90 Uygur'u Çin'e iade etti", https://www.cnnturk.com/dunya/tayland-90-uyguru-cine-iade-etti/, E.T. 31 Mayıs 2020.

[381] Doğu Türkistan'dan çıkarak Mısır'a sığınan Uygurların Çinli yetkililer tarafından Mısır'da sorgulanmasına izin verildiği, bu yüzden binlerce Uygur'un ya Çin'e iade edildiği ya da kaçabilenlerin Türkiye'ye geldiğine dair basında birkaç haber çıkmıştır. Bilhassa okumak amacıyla Mısır gibi ülkelere giden Doğu Türkistanlı öğrencilerin iade edilme riski karşısında Türkiye'ye geldiği ve birçok farklı üniversiteye yerleştirildiği de bilinmektedir. Bk. Gülsüm Alan, "Mısır, sığınmacı Uygur Türklerinin Çin tarafından sorgulanmasına göz mü yumuyor?", https://tr.euronews.com/2019/08/20/misir-siginmaci-uygur-turklerinin-cin-tarafindan-sorgulanmasina-goz-mu-yumuyor/, E.T. 31 Mayıs 2020.

[382] Çin yönetiminin S. Arabistan gibi ülkelerle ilişkilerini geliştirmesi, Doğu Türkistanlıları zor durumda bırakmıştır. Bu bağlamda Suudi Arabistan'da yaşayan Uygurlar, Çin'e geri gönderilme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bk. https://qha.com.tr/haberler/cin-yurt-disindaki-dogu-turkistanlilarin-pasaportunu-yenilemeyerek-ulkeye-donmeye-zorluyor/153486/, E.T. 31 Mayıs 2020.

Görsel 7: 2000 Sonrası Türkiye'ye Göç Eden Doğu Türkistanlıların Geldiği Ülkeler

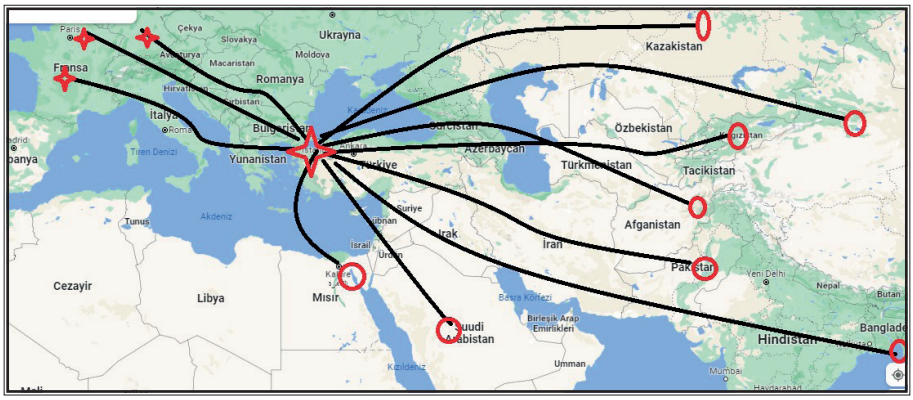

Kaynak: Yazarın harita üzerindeki özel çalışması

Son dönemlerde ya aile ya da bireysel olarak gerçekleşen göçlerin bölgede her geçen gün artan dinî baskılar ve ağır insan hakları ihlalleri dolayısıyla vuku bulduğu bilinmektedir. Çocuklarını okumak gayesiyle yurt dışına gönderen Doğu Türkistanlı ailelerin, 2016 sonrasında Çin'in eğitim amaçlı Doğu Türkistan dışında bulunan çocuklar da dahil yurt dışına çıkanların ülkeye geri çağrılması ile sıkıntılı bir süreç yaşanmıştır. Yurt dışında yaşayan veya okuyan Uygurların geriye dönmeleri halinde sözde eğitim kamplarına veya hapse atılma riskleri Doğu Türkistan toplumunu tedirgin etmiş, dönmeyenlerin ailelerini sıkıntılı bir süreçle karşı karşıya bırakmıştır.

Doğu Türkistan'da bilhassa ekser çoğunluğu Müslüman olan ülkelere göç edenler veya çocukları yurt dışında eğitim amaçlı veya başka bir sebebe istinaden bulunanlar aileleri ile birlikte sıkı takibe alınmış, geri dönmeyenler yaşadıkları ülkelerdeki Çin elçilik veya konsolosluklarına gidememeye başlamıştır. Bu durum ülkemizde yaşamakta olan Doğu Türkistanlıların pasaport süresi dolanlarının, evlenme akti gerçekleştirmek isteyenlerinin veya velayet işlemleri ihtiyacı olanların problemlerini çözmenin zorlaştığı bir süreç ortaya çıkarmıştır. Çin'e dönemeyen veya resmî iş ve işlemlerini yapmak üzere müracaat edemeyen Doğu Türkistanlılar zaman içerisinde "vatansız" kalma tehlikesiyle karşılaşmaya başlamıştır. Bu durumda olan Doğu Türkistanlılar, kimlik alabilmek gayesiyle Türkiye'den de ayrılarak başta AB ülkeleri ve Kanada'ya göç etmeye başlamıştır.

Görsel 8: Günümüzde İstanbul'da Doğu Türkistanlıların Yaşadığı İlçe ve Bölgeler

Kaynak: Yazarın harita üzerindeki özel çalışması

1949 sonrası Türkiye'ye yerleşen Doğu Türkistanlılar bugün itibariyle tahminen 60-70.000 civarında olup, genelde Kocamustafapaşa/Fatih, Zeytinburnu, Sefaköy, Küçükçekmece, Selimpaşa, Beylikdüzü ve Sultanbeyli olmak üzere İstanbul'un farklı ilçe ve semtlerinde dağınık olarak yaşamaktadır. Bilhassa Suriye iç savaşı akabinde ülkemize gelenler ise daha ziyade Kayseri başta olmak üzere Konya'da, ticaretle uğraşanların ise daha ziyade mermer maden ocaklarında Çince bilmeleri hasebiyle Afyon, Burdur, Bilecik, Kütahya ve Eskişehir'de yaşamaktadır. Ayrıca Türkiye'de hangi il ve ilçede kaç Uygur ailesinin yaşadığına dair resmî veriler bulunmamaktadır. 2009 sonrası gelenler bir şekilde hemşerilik ve akrabalık ilişkileri dolayısıyla tanıdık kişi ve ailelere yakın oturmaktadır. Bu türden kişiler sıkıntılarının çözümü noktasında da başta tanıdıkları olmak üzere Doğu Türkistanlılar tarafından kurulan STK'lar üzerinden problemlerini çözmeye çalışmaktadır.

Her geçen gün sayılarının arttığı gözlenen Doğu Türkistanlı aileler, iaşe ve ibadelerini daha ziyade, çalışma izni olan tanıdıkları üzerinden açtıkları lokanta veya küçük ticari işletmeler vasıtasıyla sağlamaktadır. Maddi durumu yeterli olmayanlara ise ya Doğu Türkistan ile ilgili STK'lar ya da ülkemizde faaliyet gösteren yerli vakıf ve dernekler sahip çıkma gayretindedir.

2003 yılında AK Parti iktidarı ile STK'laşma hususunda biraz daha rahat hareket eden Doğu Türkistanlılar, her ne kadar hukuki düzenlemelerde bir ayrıcalık kazanamasalar da kurdukları STK'lar ile hem Uygurların sıkıntılarının giderilmesine hem de Doğu Türkistan'da yaşananların kamuoyu tarafından bilinmesine gayret etmektedir. Bugün itibariyle 50'ye yakın Doğu

Türkistan ile alakalı vakıf ve derneğin olduğu Türkiye'de ayrıca Türkistan Press gibi internet sitesi ile İstiklal ve Türkistan TV gibi internet yayını yapan TV kanalları bulunmaktadır.

1.8.4. Çözüm Önerileri

Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye göçlerin dört dalga halinde gerçekleştiği söylenebilir. Birinci dalga; Çin Cumhuriyeti (1911-1949) yönetimi devrinde Doğu Türkistan'ın Barköl, Kumul ve Altay bölgelerindeki Kazaklarının Türkiye'de sonuçlanan göçü. 1935 yılında başlayan bu göç Tibet, Hindistan ve Pakistan Türkiye hattında 1952'de sonuçlanmıştır. Bu göç aynı zamanda 1949 Büyük Göçü ile birlikte tamamlanmıştır. İkinci dalga; 1949 Mao Ze-don liderliğindeki Halk Kurtuluş Örgütü'nün işgalinden hemen önce başlamış ve 1935 göçü ile Pakistan'da birleşerek 1952 yılı itibariyle Türkiye'ye yerleşimler başlamıştır. Üçüncü göç dalgası; Afganistan'da yaşayan ve 1965 yılında Türkiye'ye getirilen Doğu Türkistanlılardan müteşekkildir. Dördüncü göç dalgası ise 1970'ten günümüze kadar ferdi veya Tayland'dan olduğu gibi diplomatik ilişkilerle getirilen göçmenlerden oluşmaktadır.

1952 yılından itibaren peyderpey Türkiye'ye getirtilen Doğu Türkistanlılar İstanbul başta olmak üzere Kayseri, Manisa, Niğde, Konya gibi şehirlere yerleştirilmiştir. Gelen ilk Doğu Türkistanlıların günümüzdeki 3. kuşak nesli kendilerini sosyal hayata adapte eden ve işlerini düzene koyan ailelerden oluşmaktadır. Bununla birlikte bilhassa 1990 sonrası Türkiye'ye gelenler ise eğitimden çalışmaya, sosyal güvenlikten sağlık giderlerinin karşılanmasına birçok zorluk yaşamaktadır. Bilhassa son dönemde gelen Doğu Türkistanlı göçmenler, hukuki düzenlemelerin yetersizliği, ekonomik durumlarının bozulması ve Çin yönetimin baskı, tehdit ve şantajları (çalışma izinlerinin almasındaki zorluklar, birçok göçmenin sosyal güvencelerinin olmaması, sağlık giderlerin karşılanmasındaki zorluklar, vatandaşlık iş ve işlemlerindeki sürenin uzunluğu ve belirsizlikler, eğitim ihtiyacının karşılanmasındaki sıkıntılar, Çin temsilciliklerindeki birçok resmî işlemin yapılamaması veya yapılırken çıkarılan zorluklar yanında elçilik veya konsolosluk binalarına girmekten korkan hale getirilen insanlar…) gibi sebepler yüzünden travma geçiren bir toplum haline dönüşmektedir. Bu durumun ortadan kaldırılması adına ivedilikle atılması gereken ilk adım 1952 ve 1965 yıllarındaki "iskânlı göçmen" siyasetine tekrar dönülmesi olmalıdır.

Doğu Türkistan'da yaşanan onca insan hakları ihlalleri, dinî ve ırkî aşağılama ve baskılar ya bireysel ya aileler ya da kafileler halinde dünyanın farklı ülkelerine göçlerin yaşanmasını tetiklemektedir. Yapılan özel görüşmelerde Doğu Türkistan'da hayatın normalleşmesi ile ülkelerine dönme arzusunda olanların sayısı hatırı sayılır derecede fazladır. Meselenin Doğu Türkistan'da çözülememesi veya bölgedeki gündelik hayatın stabil bir hale getirilmemesi

bölgeden göç hareketlerinin devam edebileceğini göstermektedir. Göçmenlerin sayı itibariyle sağlıksız ve koordine edilemeden her geçen gün artması birçok sosyal, ekonomik ve hukuki problemler ortaya çıkarmaktadır. İkamet ve vatandaşlık hakkı kazanamadan hayata tutunma mücadelesi verenlerin sosyal güvencelerindeki eksiklik, eğitim çağına gelmiş çocukların bir nevi merdiven altı oluşumların eline düşmesi, kayıtsız ve kontrolü zor bir toplum ortaya çıkarmaktadır.

Genel hatlarıyla ele aldığımız Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye yapılan göçler konusu insani, sosyal, ekonomik, psikolojik ve uluslararası siyasi ilişkiler yönleriyle birlikte değerlendirilmeye ivedilikle ihtiyaç duyulmaktadır. Göç ve göçmenlerle alakalı alınacak kararların ise kağıt üzerinde kalmadan hayata geçirilmesi de büyük önem taşımaktadır. 2017 sonrası her ne kadar Doğu Türkistan'dan çıkışlar sınırlandırılmış olsa da halen daha ferdi olarak yapılan göçler devam etmektedir. Yakın gelecekte, şayet uluslararası devlet ve teşkilatların Doğu Türkistan meselesini çözüme kavuşturamamaları durumunda, yeni ve kitlesel göç dalgaları yaşanacaktır.

Görsel 9: Günümüzde Türkiye'de Doğu Türkistanlıların Yaşadığı Şehirler

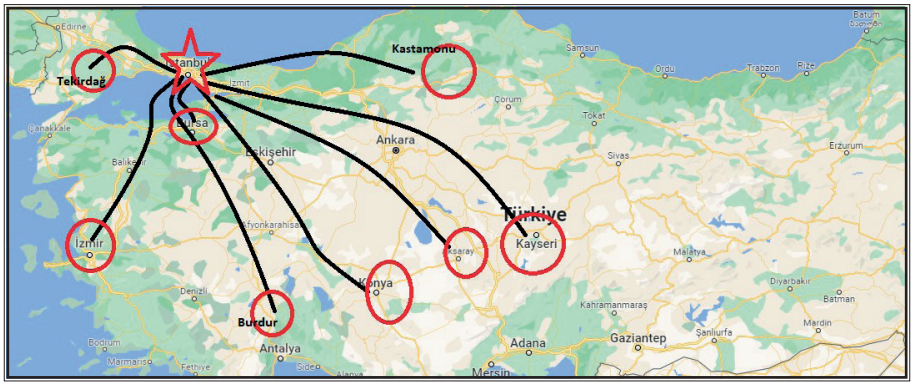

Kaynak: Yazarın harita üzerindeki özel çalışması

Bu bağlamda sistemli bir iskân siyasetine ilave olarak, hukuki süreçlerin belirgin hale getirilmesi (vatandaşlık veya ikamet iş ve işlemlerine dair), sağlık ve eğitim hizmetlerine diğer göçmen grupları gibi ulaşım eşitliği, iaşe ve ibadelerin karşılanması noktasında çalışma veya iş yeri açmada kolaylıklar sağlanması gelecekte sağlıklı bir Doğu Türkistan toplumu görme adına en önemli ihtiyaçlar olarak durmaktadır.

Son olarak insanların doğup büyüdükleri, mal-mülk ve akrabalarını bırakıp çıktıkları vatanlarına bir daha dönme imkânlarının olup olmadığını

bilmeden, zorlu olduğu kadar tehlikeli de olan yolculukları göze alma sebepleri irdelenmeli ve konunun yerinde çözümü noktasında ivedilikle adımlar atılmalıdır. Doğu Türkistan göçmenleri meselesi ivedilikle sistemli bir iskân siyaseti ve hızlı hukuki adımlar ile çözülmelidir. Bu yapılmadığı takdirde Türkiye'deki Doğu Türkistan toplumu arasında görülmeye başlayan; psikolojik problemler, hayattan bir beklentisi olmayan genç ve yetişkinler, işsiz ve eğitimden mahrum insan grupları, gasp ve darp vakaları gibi adi suçlar, uyuşturucu madde kullanımı ve satışı, kadın ticareti gibi vakalarla karşılaşılmaktadır. Hukuki statü problemi ve işsiz insanlar başkasının eline bakan, sağlık ve eğitim hizmetlerinden faydalanamayan, iaşe ve ibadeleri konusunda muhtaç bir durum ortaya çıkarmaya başlamış durumdadır. Bu türden nahoş durumlar önümüzdeki süreçte suç işleme potansiyeli olan ve başkasının eline bakan bir toplum ortaya çıkarma ihtimali barındırmaktadır.

Kaynakça

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 030.18.01/128.19.6.

Süreli Yayınlar

Milliyet

Son Telgraf

Telif ve Tetkik

Alptekin, Erkin, **Doğu Türkistan'dan Hicretimizin 40. Yılı**, Erciyes Dergisi Doğu Türkistan Yayınları, Kayseri 1992.

Alptekin, İsa Yusuf, **Doğu Türkistan Davası**, Marifet Yay., İstanbul 1981.

Alptekin, İsa Yusuf, **Esir Doğu Türkistan İçin-1**, **İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları**, **1949-1980**, Yay. Haz. Ömer Kul, Ankara 2007.

Alptekin, İsa Yusuf, **Esir Doğu Türkistan İçin-2**, **İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları**, **1949-1980**, Yay. Haz. Ömer Kul, Ankara 2007.

Altay, H., **Anayurt'tan Anadolu'ya**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

Anat, Hacı Yakup, **Hayatım ve Mücadelem**, Haz. Soner Yalçın, Ankara 2003.

Bakır, Abdullah, **Doğu Türkistan İstiklâl Hareketi ve Mehmet Emin Buğra**, İstanbul 2005.

Barnett, A. D., **China on the Eve of the Communist Takeover**, London 1963.

Başaran, Mustafa, **Doğu Türkistan İstiklâl Kahramanı Osman Batur İslamoğlu (1899-1951)**, Basılmamış Bitirme Tezi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Umumi Türk Tarihi Kürsüsü, İstanbul 1972.

Boorman, H. L. & Howard, R., **Biographical Dictionary of Republican China**, C III-IV, New York 1967.

Buğra, Mehmet Emin, **Doğu Türkistan Tarihi**, **Coğrafi ve Şimdiki Durumu**, İstanbul 1952.

Buğra, Mehmet Emin, **Doğu Türkistan'ın Hürriyet Davası ve Çin Siyaseti**, Osmanbey Matbaası, İstanbul 1954.

Buğra, Mehmet Emin, **Şarkî Türkistan Tarihi**, Ofset Matbaacılık, Ankara 1987.

Canaltay, Delilhan, **Altaylardan İstanbul'a Göç Hatıraları Çetin Zaman Zor Günler**, Çev. ve Haz. Tekin Tuncer, Altay Yayınları, İstanbul 2019.

Çandarlıoğlu, G., **Özgürlük Yolu, Nurgocay Bahadır'ın Anılarıyla Osman Batur**, İstanbul 2006.

Fedyshyn, O. S., "Soviet Retreat in Xin-jiang", **American Slavonic and East European Review**, C XVI, No: 2, April 1957, s. 127-145.

Forbes, A. D., **Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri (Doğu Türkistan'ın 1911-1949 Arası Siyasi Tarihi)**, Çev. E. Can, Münih 1990.

Gayretullah, Hızırbek, "Osman Batur ve Millî Mücadelesi", **Millî Kahraman Osman Batur'un Şehadeti'nin 50. Yılı Hatırasına**, DTGD Yay., Nisan 2001, s. 6-21.

Gayretullah, Hızırbek, **Altaylar'da Kanlı Günler**, İstanbul 1977.

Gayretullah, Hızırbek, **Uzaklara Balam**, İstanbul 2009.

Göde, Kemal, "Dünden Bugüne Kayseri'ye Gelen Uygur Türkleri", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S 71, Kasım 1992, s. 43-49.

Hayit, Baymirza, **Türkistan Devletlerinin Millî Mücadeleleri Tarihi**, TTKY, Ankara 1995.

İzgi, Özkani, "Kao-Chang (Turfan) Uygurları", **Tarihte Türk Devletleri**, C I, AÜ Rektörlüğü Yay., Ankara 1987, s. 235-244.

Jefferson, R., "1949-2007 Kazakistan ve Çin'de Osman Batur Mirası", **Uluslararası Osman Batur'u Anma Günü**, (basılmamış bildiri), DTGD, 3 Mayıs 2008, s. 1-3.

Kaflı, Kadircan, **Türkiye'ye Göçler**, İstanbul 1966.

Kesici, A. K., "Doğu Türkistan Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-I-II", **TDATD**, S 195, Mart 2003, s. 17-22.

Kul, Ömer, **Osman Batur ve Doğu Türkistan Millî Mücadelesi (1941-1951)**, İstanbul Üniversitesi Sos. Bil. Enst., Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009.

Kul, Ömer, "Terör Üzerinden Global Savaş ve Sözde Uygur Terör Tehdidi (1990-2011)", **Türkiyat Mecmuası**, C 23, Güz 2013, s. 65-98.

Kul, Ömer-Tuncer, Tekin, "XX. Asırda Doğu Türkistan'da Göçler", **Türk Dünyasında Sürgün ve Göç**, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yay., İstanbul 2015, s. 193-231.

Kurban, İklil, **Şarki Türkistan Cumhuriyeti: 1944-1949**, TTK Yay., Ankara 1992.

Lias, G., **Kazak Exodus**, London 1956.

M. J. Clark, "How the Kazakhs Fled to Freed", **National Geographical Magazine**, C CVI, No: 5, Kasım 1954.

Moseley, G., **A Sino-Soviet Cultural Frontier: The Ili-Kazakh Autonomous Chou**, Cambridge 1966.

Muslem Unrest in China, The Union Press, Hong Kong 1958.

Petrov, V. I., **Myatejnoe serdtse Azii, sintszyan kratkaya istoriya narodnıh dvijeniy i vospominaniya**, Moskova 2003.

Polat Kadirî, **(Ülke Tarihi) Baturlar: Doğu Türkistan Millî Mücadele Tarihi (1930-1949)**, (Yay. Haz. Ömer Kul), Berikan Yayınevi, Ankara 2009.

Selvi, Z., Teyci, M., Kara, A., **Kazakların Doğu Türkistan'dan Anadolu'ya Göçü ve Osman Taştan**, İstanbul 1996.

Tuncer, Tekin, "Doğu Türkistan Bağlamında Osmanlı'dan Günümüze Türk-Çin İlişkileri", **20. Yüzyılda Türkiye-Türk Dünyası İlişkileri**, Pegem Akademi Yay., Ankara 2021, s. 521-568.

Tuncer, Tekin, "Bir Halk Kahramanı Osman Batur", **II. Uluslararası Türk Kültürü Araştırmaları Sempozyumu (TUKAS 2015)**, Saraybosna 2015, s. 584-599.

Tuncer, Tekin, "Türkiye'de Yaşayan Doğu Türkistanlıların Kurduğu Sivil Toplum Örgütleri ve Bunların Faaliyetleri: Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti Örneği", **History Studies**, C 10, s. 5, 205-221.

Tuncer, Tekin, "Immigration from Eastern Turkestan to Turkey in 1961", **Emigrants Muhacir from Xinjiang to Middle East During 1940-60s**, Nihon Root Printing Publishing Co., Ltd., Tokyo 2019, s. 115-155.

Tuncer, Tekin, "Tarihsel Süreçte Doğu Türkistan'dan Uygur Göçü", **Türk Dünyası ve Göç Vatandan Yeni Vatanlara**, Küre Yayınları, İstanbul 2021, s. 227-254.

Türkdoğan, Orhan, **Salihli'de Türkistan Göçmenlerinin Yerleşmeleri**, Ankara, (t.y.).

Türkistan Şehitleri, DTGC Yay., İstanbul 1969.

Yesevî, İsmetullah, "Altın Efsane Osman Batur", **Yesevî**, No 176, Ağustos 2008, s. 24-26.

Yüksel, F. A., "Peşaver Doğu Türkistan Kazak Muhacirler Derneği ve Y. Kemal Beyatlı", **Türk Dünyası Araştırmaları Tarih Dergisi**, S 296, Ağustos 2011, s. 17-24.

"Doğu Türkistan'dan Kanlı Göçler", **Türk Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu Türk Dünyası Üç Aylık Fikir-Kültür Dergisi**, Yıl 2, S 7, Ekim-Kasım-Aralık 1967, s. 1-16.

İnternet

"Çin'in Doğu Türkistan'da Toplama Kamp Sistemi Uygulamasının Amacı", http://www.sinoturknews.org/cinin-dogu-turkistanda-toplama-kamp-sistemi-uygulamasinin-amaci/, E.T. 31 Mayıs 2020.

"Pakistan Uygur Türkler ile mücadelesinde Çin'e destek verdi", https://www.hurriyet.com.tr/gundem/pakistan-uygur-turkler-ile-mucadelesinde-cin-e-destek-verdi-18840140/5.6.2020; https://www.dunyabulteni.net/asya/pakistan-bes-uyguru-cine-teslim-etti-h170460.html/, E.T. 5 Haziran 2020.

"Tayland, 90 Uygur'u Çin'e iade etti", https://www.cnnturk.com/dunya/tayland-90-uyguru-cine-iade-etti/, E.T. 31 Mayıs 2020.

"Tayland'daki Uygurlar Türkiye'ye getirildi", https://www.dunyabulteni.net /guncel/taylanddaki-uygurlar-turkiyeye-getirildi-h334051.html/, E.T. 31 Mayıs 2020.

Alan, Gülsüm, "Mısır, sığınmacı Uygur Türklerinin Çin tarafından sorgulanmasına göz mü yumuyor?", https://tr.euronews.com/2019/08/20/misir-siginmaci-uygur-turklerinin-cin-tarafindan-sorgulanmasina-goz-mu-yumuyor/, E.T. 31 Mayıs 2020.

http://176.9.17.140/en/news/kazakh-foreign-ministry-above-1000-kazakh-citizens-leavexinjiang-due-riots/, E.T. 25 Eylül 2013.

http://archive.is/J0Ev/, E.T. 25 Eylül 2013.

http://archive.is/yGqN/25.9.2013;http://www.ntvmsnbc.com/id/24981949//, E.T. 25 Eylül 2013. http://bianet.org/bianet/dunya/115708-hrw-cin-sincan-icinbm-heyetine-kapilarini-acsin/, E.T. 25 Eylül 2013.

http://cnreviews.com/life/news-issues/untrue-uighurexecution-reports-the-onion-mocks-china_20090721.html/, E.T. 25 Eylül 2013.

http://dunya.milliyet.com.tr/rusya--sincan-uygur-ozerk-bolgesindeki-olaylar-cin-in-icisleri/dunya/dunyadetay/08.07.2009/1115424/default.htm/, E.T. 25 Eylül 2013.

http://haber.gazetevatan.com/Herkes_kacti_bir_ben_kaldim/247991/1/gundem/25.9.2013.

http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/8137432.stm/, E.T. 24 Eylül 2013.

http://news.xinhuanet.com/english/2009-07/09/content_11681745.htm/, E.T. 25 Eylül 2013.

http://report2010.amnesty.org/, E.T. 25 Eylül 2013.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Temmuz_2009_Urum%C3%A7i_ba%C5%9Fkald%C4%B1r%C4%B1lar%C4%B1/, E.T. 25 Eylül 2013.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Temmuz_2009_Urum%C3%A7i_ba%C5%9Fkald%C4%B1r%C4%B1lar%C4%B1/, E.T. 25 Eylül 2013.

http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/07/090710_china_curfew.shtml/, E.T. 24 Eylül 2013.

http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/07/090713_xinjiangviolence.shtml/, E.T. 25 Eylül 2013.

http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/07/090714_chinaturkey.shtml/, E.T. 25 Eylül 2013.

http://www.hrw.org/en/node/79301/, E.T. 25 Eylül 2013.

http://www.mea.gov.lk/index.php/en/media/news-archive/2025-recent-riots-in-xinjiangregion-china/, E.T. 25 Eylül 2013.

http://www.mfa.gov.tr/no115-06-temmuz-2009-sincan-uygur-ozerk-bolgesinin-baskentiurumcide-meydana-gelen-olaylar-hk.tr.mfa/, E.T. 25 Eylül 2013.

http://www.milliyet.com.tr/Dunya/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&ArticleID=1115699/, E.T. 25 Eylül 2013.

http://www.milliyet.com.tr/Guncel/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&KategoriID=24&ArticleID=1115245&Date=08.07.2009&b=Dunyadan%20tepki%20yagiyor/, E.T. 25 Eylül 2013.

http://www.sabah.com.tr/Dunya/2009/07/10/olu_sayisi_1000in_uzerinde/, E.T. 24 Eylül 2013.

http://www.swissinfo.ch/eng/news_digest/Violence_in_Xinjiang_worries_foreign_ministry.html?cid=7499024/, E.T. 25 Eylül 2013.

http://en.wikipedia.org/wiki/July_2009_%C3%9Cr%C3%BCmqi_riots/, E.T. 25 Eylül 2013.

http://yenisafak.com.tr/dunya-haber/uygura-gozdagi-11.07.2009-197346/, E.T. 24 Eylül 2013.

https://doc.es.amnesty.org/cgibin/ai/BRSCGI/JUSTICE%20JUSTICE%E2%80%9D%20THE%20JULY%202009%20PROTESTS?CMD=VEROBJ&MLKOB=28970424646/, E.T. 24 Eylül 2013.

https://qha.com.tr/haberler/cin-yurt-disindaki-dogu-turkistanlilarin-pasaportunu-yenilemeyerek-ulkeye-donmeye-zorluyor/153486/, E.T. 31 Mayıs 2020.

https://www.doguturkistander.org/2015/07/13/tayland-115-dogu-turkistanliyi-cine-iade-etti/, E.T. 31 Mayıs 2020.

https://www.yeniasya.com.tr/dunya/malezya-dogu-turkistanli-11-kisiyi-turkiye-ye-gonderdi_475494/, E.T. 6 Haziran 2020.